

معماری ایران

مدرسان شریف

فصل اول

«معماری تمدن‌های اولیه در ایران»

مقدمه

سابقه معماری ایران بر اساس بررسی‌ها و کاوش‌های باستان‌شناسی به حدود هزاره هفتم قبل از میلاد می‌رسد. از آن زمان تاکنون، این هنر در ارتباط با مسائل مختلف به ویژه دلایل مذهبی گسترش و تکامل یافته است. معماری ایران دارای ویژگی‌هایی است که در قیاس با معماری سایر کشورهای جهان، ارزشی مخصوص به خود دارد؛ ویژگی‌هایی همچون طراحی متناسب، محاسبات دقیق، ستون‌های بلند و گوناگون که هر کدام در عین سادگی، معرف شکوه معماری ایران است.

توصیف معماری ایرانی از نگاه آندره گدار: آندره گدار در باب معماری ایران می‌نویسد: «عالی‌ترین هنر ایرانی به معنی حقیقی هنر، همیشه معماری آن بوده است. این برتری نه تنها در دوره هخامنشیان، پارت‌ها و ساسانیان که آثار ساختمانی‌شان را می‌شناسیم، محقق است، بلکه درباره دوره اسلامی ایران هم صادق است. شاید معماری کهن ایران است که در شکل و فرم جدیدش به بهترین و صحیح‌ترین وجه، معماری اسلامی را از نظر هنر و طرز تأثیرش بر تمدن کهن ایرانی به ما می‌شناساند.»

تنوع در معماری ایران: پرفسور پوپ درباره تنوع معماری ایران می‌نویسد: «بناهای ایرانی گوناگون است؛ از کلبه‌های دهقانی و قهوه‌خانه‌ها و کوشک‌ها گرفته تا زیباترین و باشکوه‌ترین ساختمان‌هایی که جهان تاکنون به چشم خود دیده است. صرف نظر از پل‌های شکوهمند و بااهمیت، در تمام طول تاریخ معماری ایران از مشخصات ویژه آن، شکل‌های ساده و با وقاری است که زیور یافته است.»

اولین سکونتگاه‌های بشری در ایران عبارتند از:

الف) تپه گنج دره: براساس آخرین اطلاعات و پژوهش‌های موجود، نخستین سکونتگاه‌ها و روستاهای اولیه در ایران، حداقل به هزاره هشتم ق.م. مربوط می‌شود. تپه گنج دره از نخستین سکونتگاه‌های ایران در ده کیلومتری شهرستان هرسین (کرمانشاه) است.

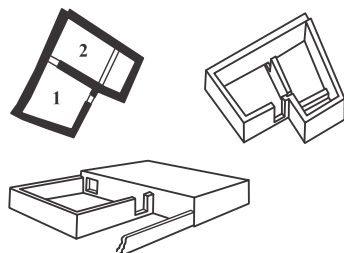
ساختار کلی خانه‌های تپه گنج دره عبارتند از:

۱) خانه‌های این تپه دارای اتاق‌های مستطیل شکل هستند. ۲) اتاق‌ها از داخل با اندود کاه‌گل پوشانده شده و سقف‌ها تیرپوش بوده‌اند. ۳) خشت‌های به کار رفته در دیوارها با دست و بدون قالب ساخته شده‌اند.

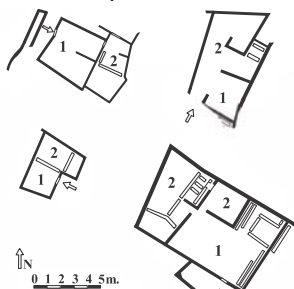
ب) **تپه زاغه:** دومین سکونتگاه بشری در ایران، مربوط به منطقه تپه زاغه در دشت قزوین است. این تپه، مربوط به اواخر هزاره هفتم ق.م است و اغلب بناهای آن با خشت یا چینه‌های گلی ساخته شده‌اند و خانه‌های آن شبیه تپه گنج دره است. در تپه زاغه حدود ۲۱ خانه به دست آمده که بیشتر نقشه‌های چهارگوش دارند. جهت طولی آن‌ها شمال شرقی به جنوب غربی و یا بالعکس بوده که به جهت بادهای دائمی منطقه بوده است. همچنین در مقابل در ورودی، یک بادشکن چینه‌ای داشته‌اند. خشت‌ها دراز و باریک بوده‌اند و دیوارها را از درون با کاهگل اندود می‌کرده‌اند.

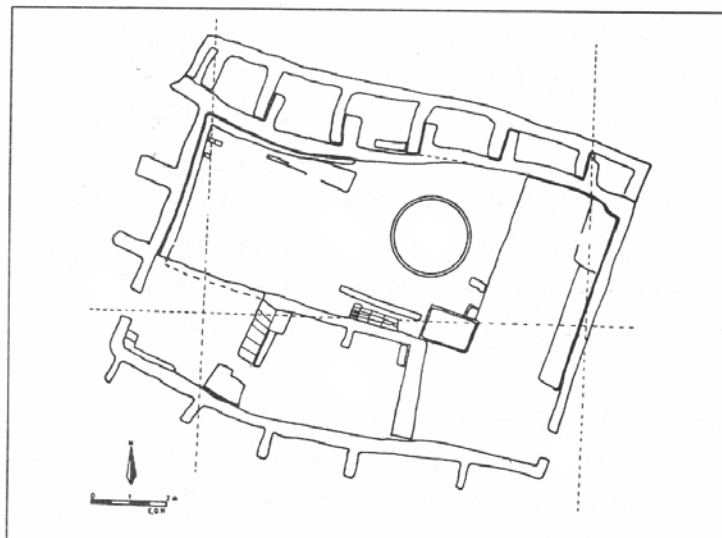
در بیشتر نوشته‌های تاریخی به دو مرکز در منطقه خاورمیانه به عنوان نخستین مکان‌های استقرار مردم متمدن اشاره می‌شود؛ چتل هویوک در ترکیه کنون و اریحا در اردن. از ویژگی‌های معماری این دو مکان، بافت متراکم مجموعه، ترکیب انواع خانه‌ها و ساخت معابد است. هر سه این ویژگی‌ها به خوبی در زاغه دیده می‌شود. ماده چسباننده خشت‌ها و چینه‌ها را مواد گیاهی‌ای که گاهی با شن مخلوط بود شکل می‌داد. سطح دیوارها و کف قسمت‌های آن با لایه نازکی از کاهگل اندود می‌شد و در برخی موارد روی اندودها، با رنگ تزئین می‌شد. دیوارهای جداکننده را به شکل چینه می‌ساختند و پوشش سقف متکی به دیوارهای چینه‌ای بود.

چهارگونه خانه در زاغه برای چهار گروه از مردم

طرح یک خانه در زاغه

زاغه، نقشه معبد: ۱- اتاق مرکزی ۲- اجاق یا بخاری ۳- اتاق همجوار ۴- ورودی

ویژگی‌های مشترک معماری تپه زاغه با دو مرکز چتل هویوک در ترکیه و اریحا در اردن به عنوان دو مرکز استقرار مردم متمدن: ۱- بافت متراکم مجموعه ۲- ترکیب انواع خانه‌ها ۳- ساخت معابد

در وسط معبد، محل بزرگی برای برافروختن آتش و به شکل دایره ساخته شده است. در گوشه شمال‌غربی معبد نیز اجاقی برای کباب کردن گوشت حیوانات وجود دارد. همچنین یک سر بزکوهی که با عقاید خاص مذهبی آن‌ها تطابق داشته روی دیوار کار گذاشته شده بود.

* **تذکره ۱:** در میان مجموعه خانه‌ها (در تپه زاغه)، وجود بعضی از فضاها، بیانگر عملکرد اجتماعی آنها (محل تجمع مردم) یا تالار تشریفات و امور مذهبی است. اولین نمونه‌های محل سکونت بشری در ایران را مانند سایر نقاط جهان، باید در غارهای تاریخی پیدا کرد. غارهای «هوتو و کمریند» در بهشهر مازندران، اولین نمونه‌های سکونت بشری در ایران محسوب می‌شوند که در واقع، می‌توان آنها را آثار تاریخی عصر حجر در ایران معرفی کرد. طبعاً پس از غارنشینی، اولین مرکز تجملات بشر را در شهرها و روستاهای اولیه باید یافت که این روستاها در ایران به صورت تپه‌ای ساخته شده است؛ یعنی آثار باقی‌مانده از آنها را روی یک تپه یا تل و ویرانه باید یافت که قطعاً یک انتخاب صحیح از نظر مسائل امنیتی و مشکلات اقلیمی بوده است.

شهرهای اولیه ایران: باستان‌شناسان حدود ۷۰۰۰ سال ق.م را به عنوان شروع تاریخ در ایران می‌دانند و فاصله زمانی ۷۰۰۰ ق.م تا ۳۲۰۰ ق.م (شروع تمدن عیلام) را به دو دوره تقسیم‌بندی نموده‌اند. ۱- دوره نوسنگی؛ ۲- دوره مس و سنگ؛ البته در یک تقسیم‌بندی عام‌تر، دو دوره پارینه سنگی و میان سنگی قبل از نوسنگی ذکر می‌شود که در این دوران، انسان یک‌جانشین نبوده است.

این دو دوره با اختراع خط پایان می‌پذیرد و در واقع در ایران، تمدن شکل می‌گیرد. منابع تاریخی اولین دوره ساخت شهرهای مستقل و کوچک در ایران را حدود ۳۲۰۰ ق.م همزمان با تشکیل تمدن عیلام نسبت می‌دهند. **شهرهای شوش، هفت تپه و چغازنبیل** که هر سه در دشت خوزستان واقع‌اند، از نمونه‌های بارز این شهرها محسوب می‌شوند.

نکته ۱: البته شهر شوش به جهت پیشرفته بودن و نیز مطرح بودن به عنوان مرکز حکومت عیلامیان و همچنین هخامنشیان از سایر شهرهای اولیه معروف‌تر شده است. به گونه‌ای که عده‌ای آن را «مادر شهرهای جهان» دانسته‌اند.

تمدن عیلام (۳۲۰۰ تا ۶۳۱ ق.م)

عیلام، نخستین تمدن شناخته شده در ایران است که از نظر زمانی با تمدن‌های بین‌النهرین شروع می‌شود و حدود ۲۵۰۰ سال بر سرتاسر بخش‌های غربی و نواحی جنوبی فلات ایران حکمرانی داشته است. به دلیل قدمت تاریخی تمدن عیلام، این تمدن در سه بخش قابل توضیح و تفکیک است.

۱- **عیلام آغازین (۳۲۰۰ ق.م):** این دوره شروع ساخت دولت‌شهرهای مستقل و کوچک در ایران مانند شهرهای شوش، هفت تپه، چغازنبیل بوده است که هر سه در دشت خوزستان واقع‌اند.

۲- **عیلام میانی (۱۳۰۰ تا ۱۱۰۰ ق.م):** این دوره از حکومت عیلام، دوره قدرتمندی و شکوه دولت عیلام نام دارد که با پادشاهی انیشوشیناک، که بعدها به عنوان خدا پرستیده شد و اونتاش‌گال، معروف‌ترین و قدرتمندترین شاه عیلام همراه است.

۳- **عیلام نو (حدود ۷۰۰ ق.م):** در این دوره از حکومت عیلام، تضعیف عیلام میانی به دلیل شورش‌های داخلی و حمله آشوریان (ساکنین شمالی بین‌النهرین) و در نهایت انقراض دولت عیلام اتفاق افتاد.

کج مثال ۱: اولین دوره ساخت شهرهای مستقل در ایران چه وقت بوده؟

(۴) همزمان با هخامنشیان

(۳) پیش از عیلامی‌ها

(۲) همزمان با مادها

(۱) همزمان با عیلامی‌ها

پاسخ: گزینه «۱»

کدام گزینه از سکونتگاه‌های دوره عیلامی نیست؟

- ۱) هفت تپه ۲) تپه زاغه ۳) چغازنبیل ۴) شوش

پاسخ: گزینه «۲» تپه زاغه مربوط به اواخر هزاره هفتم ق.م است.

طرح یک معبد عیلام قدیم، بر روی یک مهر

معماری عیلام قدیم: تنها اطلاع ما از معماری (به ویژه شکل معابد) از نقش مهرهایی است که از دوران اولیه عیلام به جای مانده و آن یک نقش برجسته مربوط به نینوا در دوره آشوری متأخر است. در این نقش برجسته، معبدی به صورت یک بنای مربع مستطیل بلند بر یک شالوده ایوان‌دار نشان داده شده و نمای جلوی آن دارای روزه‌هایی بوده است. جالب‌ترین ویژگی این معبد، سه شاخ بزرگ است که در دو طرف دیوارهای معبد نصب شده است. سنگ‌نشته‌های ایلام میانی ثابت کردند که این شاخ‌ها جزء مهمی از هر معبد را تشکیل می‌دادند و نمادی از اولوهیت بوده است. همچنین در نما، دو در می‌بینیم که در سمت راست ممکن است فقط یک در ظاهری باشد.

معماری عیلام میانی: بدون اغراق درخشان‌ترین دوره حاکمیت ایلامی‌ها، دوره میانی است که در آن، آثار معماری ارزشمندی ایجاد گردیده و اغلب این آثار، معابد بوده است. ایلامی‌ها هم مانند اقوام باستانی دیگر به مذهب و پرستش خدایان متعدد اهمیت می‌داده‌اند؛ مؤید این مطلب، کشف معابد، مهرها و نقوش برجسته در نقاط استقرار آنهاست.

یکی از آثار قابل تأمل و مهم معماری عیلام میانی، زیگورات چغازنبیل است که در زیر بدان اشاره می‌شود:

* **تذکره ۲:** زیگورات، جایگاه‌ها یا معابدی هستند که در دوره کهن، مردم بین‌النهرین (به فارسی میان رودان هم می‌گویند) برای خدایان مورد پرستش خود بنا می‌کردند و در برخی زیگورات‌ها علاوه بر معبد اصلی در بالاترین نقطه، معابدی دیگر هم در پایین آن‌ها بوده است و چون این معابد در بین‌النهرین به نام زیگورات معروف شده بود و عیلامی‌ها هم مقارن با حضور تمدن‌های بین‌النهرین در شوش حکومت می‌کردند، معابد عیلامی هم نام زیگورات به خود گرفته‌اند.

نکته ۲: چغازنبیل از لحاظ لغوی از دو کلمه چغا و زنبیل است که چغا به معنی تپه و زنبیل، ظرفی است که از الیاف ساخته می‌شده و برای آسانی حمل و نقل اشیاء و غیره به کار می‌رفته است.

زیگورات چغازنبیل: زیگورات چغازنبیل کهن‌ترین اثر ایرانی بوده که دارای ابعاد و خصوصیات خیره‌کننده است و با اهرام مصر برابری می‌کند. این بنای عظیم به صورت هرم مطبق یا پله‌پله ساخته شده است. طبقه اول یا زیرزمین، شامل بزرگترین طبقه بوده و به شکل مربع ساخته شده است. طول هر ضلع زیگورات چغازنبیل ۱۰۵×۱۰۵ متر است و ۵۰ متر بلندی دارد. این بنا ۵ طبقه بوده، زیگورات دوراوتناش (چغازنبیل) در دو قسمت مجزا ساخته شده است. مرحله اول، مربعی است به ارتفاع ۸ متر که در ضلع شمال شرقی (قسمت تماشاگران) ۱۲ متر بوده است. بعد از آن، نخست در مرکز صحن حیاط، ستون یکپارچه مکعب شکل که در واقع پایه معبد اعلی است ساخته می‌شود. و سپس این ستون به وسیله دو صفا دیگر که به ترتیب طبقات دوم و سوم را تشکیل می‌داد و ساختمان هر دوی آن‌ها نیز از کف حیاط آغاز شده بود، احاطه گردید. عرض هر طبقه و کل زیگورات دو برابر ارتفاع آن است. برخلاف زیگورات‌های بین‌النهرین، در اینجا دسترسی غیرمستقیم، از درون و از طریق پلکان‌های متفاوتی انجام می‌شد.

مهم‌ترین ویژگی چغازنبیل پله‌های آن است و پله جنوب شرقی که از در شاهی آغاز می‌شود از همه مهم‌تر است. نحوه دسترسی پلکان‌ها به شکل زیر می‌باشد:

پلکان شمال شرقی و شمال غربی فقط تا طبقه اول ادامه دارد.

پلکان جنوب غربی به طبقه اول و دوم راه دارد.

پلکان جنوب شرقی به طبقه اول و سوم و چهارم راه دارد.

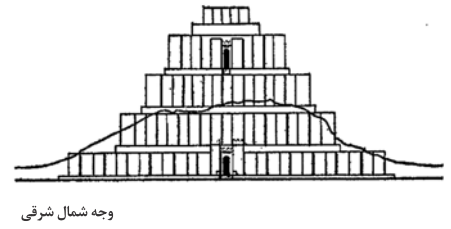
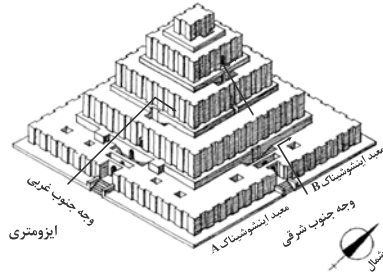
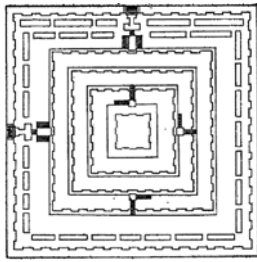
برای دسترسی به طبقه پنجم، یک پلکان پنجم در طبقه چهارم و از سمت تماشاگران (شمال شرق) وجود دارد. در راه پله‌های آن ایستگاه‌های میان راهی برای خستگی و ایجاد تنوع وجود داشته است. همچنین در اینجا مشخص است که نخستین بار عیلامی‌ها در خاورمیانه از آجرهای لعابی در تزئین نما استفاده کرده‌اند.

همچنین روش ویژه آجرچینی تاق به گونه هره است که به آن رومی می‌گویند و طاق تیزه‌دار آن از اولین نمونه‌هاست.

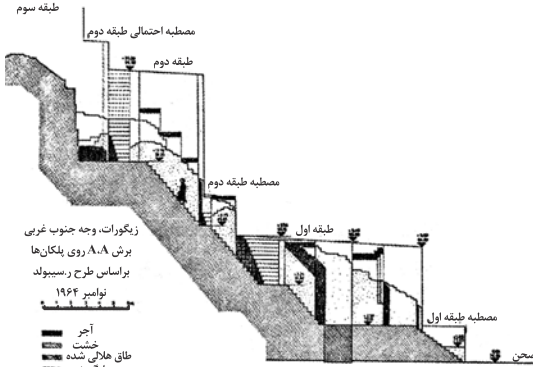
مصالح این بنا از خشت خام و آجر پخته معمولی است. دیوارهای داخلی زیگورات بیشتر از خشت خام بوده و با ملات ساروج و قیر ساخته شده و دیوارهای خارجی نیز با آجر لعابدار کوره‌پزی و با رنگ‌های آبی و سبز سبب درخشش فکری بنا شده است.

زیگورات به وسیله سه دیوار احاطه شده است. درونی‌ترین دیوار محصورکننده معبد، هفت دروازه داشت که بزرگترین دروازه از این هفت دروازه «دروازه گاری» بوده که به «دروازه شاه» نیز نامگذاری شده است. همه دروازه‌ها با آجر، فرش شده بودند به جز دروازه شاهی که به وسیله سنگ تراش خورده مفروش شده است.

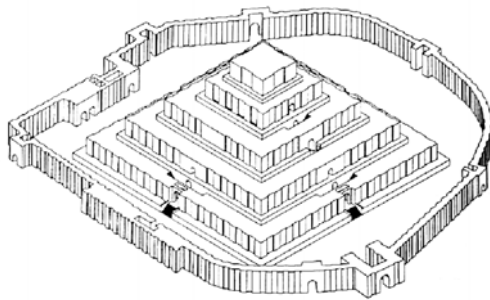
ویژگی‌های مهم بنای زیگورات چغازنبیل عبارتند از: ۱- روی آجرهای نما، خطوطی به شکل خط میخی که همان خط عیلامی است حک شده است که اثر آنها دارای یک نوشته، آن هم درباره انیشوشیناک است. ۲- قدیمی‌ترین طاق قوسی شکل ایران در این بناست. شکل این طاق بدون تیزه و مانند قسمتی از کمان دایره است که به آن «طاق گهواره‌ای» می‌گویند. ۳- جایگاه الهه انیشوشیناک خدای عیلامی‌ها بوده که در زمان اونتاش گال ساخته شده است.

نما، پرسپکتیو و پلان زیگورات چغازنبیل

برش پلکان جنوب غربی

بازسازی چغازنبیل و دروازه‌های آن

چند نکته درباره زیگورات چغازنبیل: الف) زیگورات‌ها در بین‌النهرین به نوعی، تقلید از کوه‌های مقدس در فلات ایران بوده است. ب) به نظر آرتور پوپ اگرچه تکوین این بناهای عظیم (زیگورات‌ها) در بین‌النهرین بوده، ولی الهام و مفهوم آن آشکارا ایرانی است. ج) این بنا را «اونتاش‌گال» شاه عیلام در حوالی سال ۱۲۵۰ ق.م در یکی از شهرهای شوش به نام «دورانتاش» ساخته است. د) زیگورات چغازنبیل قدیمی‌ترین بنای تاریخی شناخته شده در ایران است.

کدام مثال ۳: زیگورات چغازنبیل متعلق به کدام تمدن است؟

۴) عیلام

۳) ماد

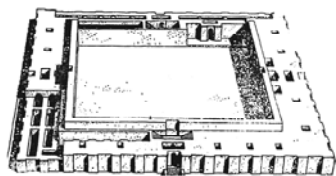
۲) بابل

۱) آشور

پاسخ: گزینه «۴» زیگورات‌ها با الهام از کوه‌ها شکل می‌گیرند، بنای آن آشکوبه می‌باشد و هر آشکوبه یا طبقه از طبقه زیرین خود کوچک‌تر می‌باشد.

زیگورات چغازنبیل پس از تکمیل

بنای اولیه چغازنبیل

تصویر چغازنبیل در حال حاضر

تصویر نما و نقشه زیگورات چغازنبیل، ۱۲۵۰ ق.م

ابعاد زیگورات چغازنبیل ۱۰۵×۱۰۵ متر و دارای ۵۰ متر ارتفاع می‌باشد. این زیگورات دارای پنج طبقه می‌باشد که امروزه تنها ۲ طبقه و نیمی از آن پابرجاست. بر روی آجرهای به کار رفته در نما، خطوطی به صورت میخی که همان خط عیلامی است، حکاکی شده است. از دیگر خصوصیات چغازنبیل این است که قدیمی‌ترین طاق قوسی شکل ایران در این بنا و در سقف راه پله اصلی ساخته شده است.

کدام مثال ۴: ابعاد و ارتفاع زیگورات چغازنبیل کدام است؟

۴) ۵۰،۵۰×۵۰

۳) ۱۰۰،۵۰×۵۰

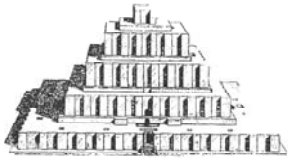
۲) ۵۰،۱۰۵×۱۰۵

۱) ۱۰۰،۱۰۵×۱۰۵

پاسخ: گزینه «۲»

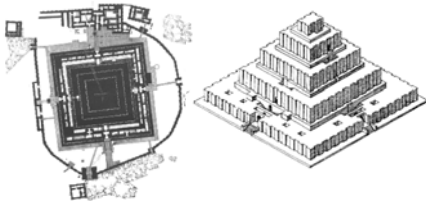
کج مثال ۵: تصویر زیر کدام بنای تاریخی را نشان می‌دهد؟

- (۱) زیگورات اور
- (۲) برج بابل
- (۳) چغازنبیل
- (۴) هرم زوسر

پاسخ: گزینه «۳» تصویر مربوط به زیگورات چغازنبیل در دشت خوزستان از بناهای مهم دوره‌ی عیلام میانی است. تاریخ ساخت این بنا ۱۲۵۰ ق.م «عیلام میانی» می‌باشد و ساخت آن را به اونتاش‌گال پادشاه عیلامی نسبت می‌دهند.

کج مثال ۶: بنای زیر در چه قرن بنا شده است؟

- (۱) قرن ۱۲ ق.م
- (۲) قرن ۱۳ ق.م
- (۳) قرن ۱۱ ق.م
- (۴) قرن ۱۴ ق.م

پاسخ: گزینه «۲» این تصویر بنای زیگورات چغازنبیل در دشت خوزستان است که از بناهای مهم دوره‌ی عیلام میانی است و در قرن ۱۳ ق.م بنا شده است.

کج مثال ۷: از ویژگی‌های زیگورات چغازنبیل نیست؟

- (۱) کاشی‌های لعابدار نما
- (۲) طاق تیزه‌دار گهواره‌ای
- (۳) پله‌های مستقیم به معبد بالا
- (۴) هر طبقه از کف زمین ساخته شده

پاسخ: گزینه «۳» این ویژگی مربوط به چغازنبیل‌های بین‌النهرین است.

روستاهای تپه‌ای مربوط به دوره عیلامی

تپه سیلک کاشان: این تپه که یکی از مهمترین مراکز باستانی ایران است، در سه کیلومتری غرب شهر کاشان قرار داشته و شامل دو تپه شمالی و جنوبی می‌باشد. (تپه شمالی کوچکتر از تپه جنوبی است) و هر تپه شامل چندین لایه تاریخی است. در تپه شمالی آثار معماری ابتدایی بوده و در آن از خشت خام استفاده شده است.

تپه جنوبی شامل اتاق‌های کوچک با راهروهای مختلف است. در ساخت این بناها، از خشت‌های بزرگ قالبی استفاده شده است که اندازه متوسط آنها $10 \times 30 \times 3$ سانتی‌متر می‌باشد. در لایه‌های بالاتر، اندازه خانه‌ها بزرگتر شده و در آنها اجاق و تنور مشاهده می‌گردد. آثار به دست آمده در این لایه‌های سطح تپه، مربوط به دوره آغازین تمدن عیلامی است و حدود ۳۰۰۰ ق.م قدمت دارد. دهکده بزرگ سیلک به مرور ایام توسعه یافته و برج و بارو در اطراف آن بنا شد. مهمترین ویژگی تپه سیلک، کشف الواح عیلامی است. این الواح گلی دارای علایم و طرح‌های مختلف بوده که از جمله قدیمی‌ترین آثار نگارش در فلات ایران به شمار می‌رود. متن این الواح بیشتر مربوط به صورت حساب و قبض رسید و علامت مالکیت و ثبت و انحصار کالاهای تجاری است.

نکته ۳: به عقیده گریشمن قدیمی‌ترین محل سکونت شهر، در دشت تپه سیلک کاشان است.

وضعیت فعلی تپه سیلک کاشان

طرح بازسازی شده از معماری سیلک کاشان

کج مثال ۸: به گفته محققان اولین مرکز زندگی ایرانیان در کدام شهر قرار داشته است؟

- (۱) کاشان
- (۲) قزوین
- (۳) لرستان
- (۴) شوش

پاسخ: گزینه «۱» طبق تحقیقات باستان‌شناسی، کارشناسان متوجه شدند که کاشان و تپه‌های اطراف آن دارای آثار تمدن اولیه می‌باشد. قدیمی‌ترین آثار بشری در ایران از منطقه سیلک به دست آمده است.

کج مثال ۹: به عقیده گریشمن قدیمی‌ترین محل سکونت بشری که در دشت ساخته شده کدام است؟

- (۱) تپه حصار دامغان
- (۲) اریحا در اردن
- (۳) سیلک کاشان
- (۴) چتل هویوک در آناتولی

پاسخ: گزینه «۳» به عقیده گریشمن قدیمی‌ترین محل سکونت بشر در دشت تپه سیلک کاشان است.

نکته ۴: از تپه‌های معروف دیگر، تپه حصار در دامغان و تپه گیان در نزدیکی نهاوند است.

تپه شهر سوخته: مربوط به ۳۲۰۰ تا ۱۸۰۰ قبل از میلاد است و در استان سیستان و بلوچستان و در نزدیکی شهر زابل واقع است.

وضعیت فعلی تپه شهر سوخته

در کنار این شهر، گورستان بزرگی به وسعت ۲۵ هکتار و دارای ۴۰۰۰۰ گور دیده می‌شود که به عنوان یکی از وسیع‌ترین گورستان‌های قبل از تاریخ از آن یاد می‌شود.

مثال ۱۰: تپه سیلک، تپه حصار، تپه گیان و شهر سوخته به ترتیب در نزدیکی هستند.

- (۱) کاشان، دامغان، نهاوند و سیستان
 (۲) کاشان، دامغان، همدان و سیستان
 (۳) کاشان، سمنان، تویسرکان و کرمان
 (۴) کاشان، دامغان، تبریز و کرمان

پاسخ: گزینه «۱» هر چهار تپه مربوط به دوره عیلامیان است که در تصویر علاوه بر آن‌ها، تپه زاغه و گودین تپه در دشت قزوین نیز آورده شده‌اند.

نمای عمومی از گودین تپه در نزدیکی کرمانشاه

منطقه باستانی تپه زاغه در نزدیکی قزوین

بخشی از منطقه وسیع باستانی شهر سوخته در نزدیکی سیستان

نمای عمومی از تپه سیلک کاشان

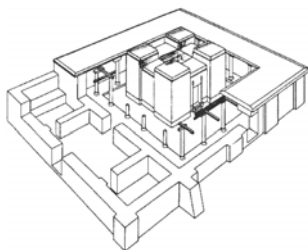

تپه گیان در نزدیکی نهاوند

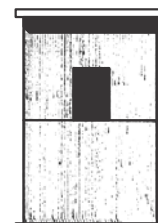
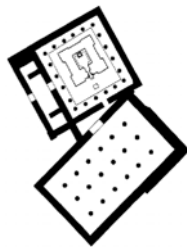
ارارتوها

معماری ارارتو (ارارتوها): در سده‌های نهم و هشتم ق.م در شمال باختری ایران و خاور آناتول، اقوام ارارتو با فرهنگی پیشرفته زندگی می‌کردند. آنها بومیانی بودند که از پیش از کوچ آریایی‌ها در ایران زندگی می‌کردند. تمدن آنها از تمدن‌های آشوری و بابلی گرفته شده بود. روش نیارشی (فن ساخت) ساختمان‌های ارارتوها، تیر و ستون با آسمانه تخت بوده است. ساختمان‌های آنها چهارگوش بوده و نیایشگاه‌هایی با تالاری ستون‌دار داشته که بیشتر روی سکو ساخته می‌شده است. آنها ستون‌ها را با سر ستون‌های پیچک‌دار می‌آراستند و ساخت‌مایه (مصالح) اصلی‌شان سنگ و چوب بوده است. ارارتوها گونه‌ای از ساختمان‌ها را می‌ساختند که «کلاوه» نام داشت. این ساختمان‌ها دو طبقه بودند و به دلیل امنیت تنها در طبقه بالا زندگی می‌کردند و با نردبان به آن دسترسی داشتند و طبقه پایین، انبار بوده است.

نکته ۵: از نمونه‌های ساختمان‌های ارارتویی می‌توان آثار تپه حسنلو از سده نهم ق.م و دژهای پیرامون دریاچه وان را نام برد.

یک معبد ارارتو

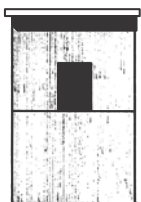

کلاوه (نمونه‌ای از خانه ارارتوها)

مثال ۱۱: کدام گزینه ویژگی معماری قوم ارارتو را بیان می‌کند؟

- (۱) پلان مدور
 (۲) ستون‌های کورنتی
 (۳) سقف طاقی و گنبدی
 (۴) مصالح سنگی و چوبی

پاسخ: گزینه «۴» ارارتوها کمی قبل از مادها (حدود ۱۰۰۰ تا ۷۰۰ ق.م) ساکنین شمال و غرب دریاچه ارومیه بودند، مهمترین اثر مسکونی آنها «کلاوه» نام دارد که یک بنای مسکونی بود. آنها دارای معبد خاص نیز بودند. معروفترین اثری که به آنها نسبت می‌دهند، قسمت فوقانی تپه حسنلو در تکاب است.

کلاوه

تمدن مادها

معماری مادها: معماری مادی که بعد از آشور تحت تأثیر معماری ارارتوها بود، با وارد کردن عوامل ایرانی، پایه‌گذار آثار درخشان دوران هخامنشی نظیر پارسه (تخت جمشید) و شوش شد. بسیاری دیگر از نشانه‌های تمدن‌های بین‌النهرین نیز از طریق مادها به هخامنشیان انتقال پیدا کرد، به طوری که تا قرن‌ها بعد، نظم دربار و حکومت ایران و تقریباً بیشتر جنبه‌های باشکوه و فرهنگی جامعه ایران، از طرف نویسندگان یونانی به مادها نسبت داده می‌شود. ظهور تمدن ماد برای اولین بار در سده نهم قبل از میلاد در کنار دریاچه ارومیه (سرزمین مادها) عنوان شده است. اما آنچه به طور شفاف از تمدن ماد در تاریخ وجود دارد، حکومتی بوده که پس از سقوط عیلامیان تا سال ۵۶۰ ق.م رواج داشته است.

* **تذکر ۳:** به موازات دوره تاریخی مادها، حکومت ارارتوها (حدود سده نهم ق.م) در شمال غربی دریاچه مدیترانه شکل گرفته بود. این حکومت (ارارتوها) به پارس‌ها شهرت داشتند. ارارتوها تمدن درخشانی داشته و «موساسیر» در کشور ارمنستان کنونی، مرکز پایتخت آنها بوده است.

📖 **نکته ۶:** مرکز اصلی حکومت مادها شهر هگمتانه یا همدان امروزی بوده است.

به طور کلی آثار و تمدن ماد در دو موضوع (معماری و شهرسازی) خلاصه می‌شود: الف) تپه‌های مسکونی ماد (شهرهای باستانی ماد) ب) گور دخمه‌های مادی (روستاهای صخره‌ای)

شهر - تپه‌های باستانی ماد: از تپه‌های مسکونی (شهرهای باستانی) مادها می‌توان به ۱- تپه هگمتانه در همدان ۲- تپه نوشیجان در نزدیکی ملایر ۳- گودین تپه در نزدیکی کنگاور و کرمانشاه ۴- تپه باباجانی در نورآباد استان لرستان ۵- تپه زیویه در سقز کردستان ۶- تپه ازبکی اشاره کرد.

📖 **مثال ۱۲:** کدامیک از تپه‌های زیر جزو آثار دوران مادها محسوب نمی‌شود؟

- ۱) تپه باباجانی ۲) گودین تپه ۳) تپه سیلک ۴) تپه زیویه

✅ **پاسخ:** گزینه «۳» تپه سیلک از آثار پیش از مادهاست که البته چون در چند لایه تاریخی ساخته شده برخی از باستان‌شناسان آن را جزء تپه‌های مادی به حساب می‌آورند ولی در کل تپه سیلک از سایرین قدیمی‌تر است.

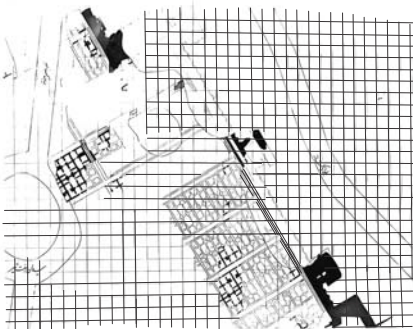
۱) **تپه هگمتانه:** تپه باستانی هگمتانه واقع در مرکز همدان امروزی، وسیع‌ترین تپه باستانی در ایران محسوب می‌شود. در این تپه آثار و بقایای معماری کاسی‌ها، مادی‌ها و هخامنشیان دیده شده است. ولی از لحاظ تاریخی آن را به دوران مادها وابسته می‌دانند. مساحت این تپه حدود ۳۰ هکتار می‌باشد که با در نظر گرفتن بخش‌هایی که جزو محدوده تپه باستانی بوده، (ولی اینک ساختمان‌های مسکونی بر روی آن ساخته شده)، به بیش از ۴۰ هکتار می‌رسد.

📖 **نکته ۷:** «هگمتانه» یا «هگمتانه» به معنی محل تجمع بوده، ترکیبی از دو واژه «هنگ» به معنی «جا» و «متانه» به معنی «تجمع» است. اکباتان نیز از معانی دیگر هگمتانه به زبان یونانی است.

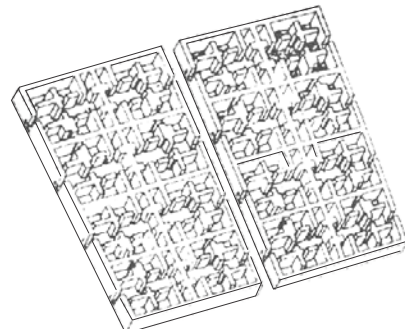
📖 **نکته ۸:** هرودوت بنای هگمتانه را به «دبا اکو» نخستین شاه ماد نسبت داده و گفته است که هفت دیوار، این شهر را احاطه کرده بود که هر کدام به رنگ یکی از سیاره‌ها بوده است.

ویژگی‌های تپه هگمتانه عبارت است از: ۱- طرح و شکل تپه، پلانی بیضی مانند داشته است. ۲- این تپه دارای معماری، طرح و نقشه منظم شهری است (در بین آثار هم دوره بی‌نظیر بوده است). ۳- آثار کشف شده حاکی از وجود یک شبکه منظم و پیشرفته آبرسانی در این تپه است. ۴- واحدهای مسکونی در این تپه دارای حیاط مرکزی (هال) بوده که اتاق‌ها و انبارهایی به صورت قرینه در گرداگرد آن شکل گرفته است و واحدهای ساختمانی در حدود ۱۷/۵×۱۷/۵ متر را به وجود آورده‌اند. ۵- حصار عظیم شهر تپه هگمتانه به قطر ۹ متر و ارتفاع ۸ تا ۱۰ متر بوده که در فواصل معین دارای برج‌های عظیمی بوده است. ۶- بدنه خارجی حصارهای این شهر با گچ اندود شده است. ۷- شهر (هگمتانه) دارای معابر متعددی است به عرض ۳/۵ متر که موازی هم هستند و در جهت شمال غربی - جنوب شرقی احداث شده است. ۸- شهر دارای دو منطقه معماری است:

الف) منطقه‌ای که دارای دو ردیف ابنیه معماری متصل به هم است. ب) منطقه‌ای دیگر که دارای یک ردیف ابنیه معماری است.

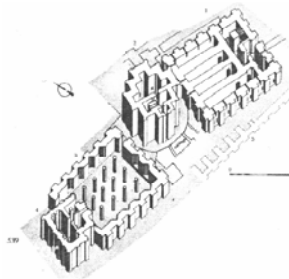
پلان تپه هگمتانه

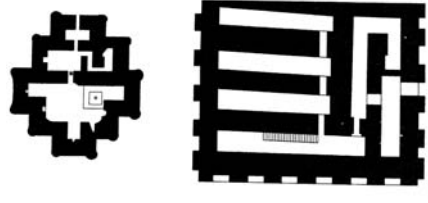
پرسپکتیو بازسازی شده تپه هگمتانه

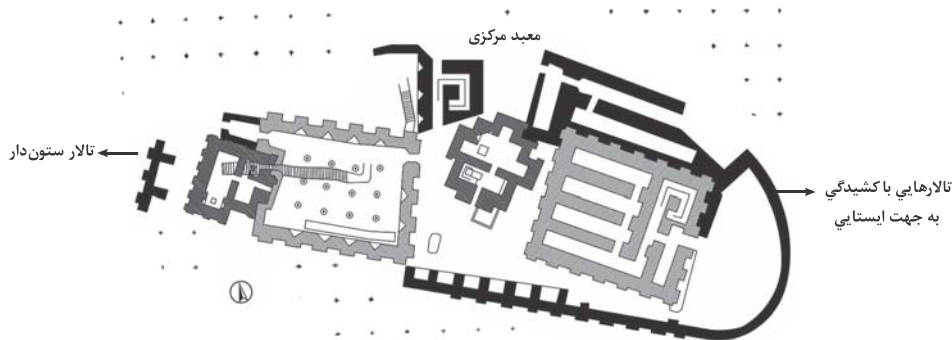
۲) نوشیجان تپه (تپه نوشیجان): نوشیجان تپه در ۲۰ کیلومتری غرب شهرستان ملایر در استان همدان قرار دارد. این تپه ۸۰ متر طول و ۳۰ متر عرض دارد و ارتفاع آن ۳۸ متر است. در این تپه آثاری از معماری دوره‌ی مادها، هخامنشیان و پارت‌ها به دست آمده است. آثار ساختمانی این تپه متعلق به قوم ماد می‌باشد. ساختمان مرکزی آن دارای چند لایه است که این کشیدگی منطق ایستایی دارد. آثار و بقایای برجای مانده از مادها در این تپه عبارتند از: بناهای قدیمی جبهه غربی، تالار ستون‌دار (آپادانا)، تالار مرکزی یا معبد مرکزی، اتاق‌ها و انبار، تونل و حصار دژ نوشیجان. بناهای قدیمی جبهه غربی (ساختمان غربی): این بنا دارای بقایای یک آتشدان است که برای مراسم مذهبی کاربرد داشته است و می‌توان گفت، نخستین نیایشگاه سرپسته در تپه نوشیجان و در ساختمان غربی تپه شکل گرفته است. تالار ستون‌دار (آپادانا): این بنا روی صفه‌ای (سکوی پله‌دار) از خشت ایجاد شده و شالوده آن بر شفته‌ریزی و ملات گل قرار گرفته است. ابعاد این تالار ۱۰×۲۰ متر بوده و سه ردیف ۴ تایی ستون چوبی بار سقف را تحمل می‌کرده است. این نوع تالار ستون‌دار، بعدها در معماری هخامنشی به عنوان اصلی‌ترین پلان مشخصه معماری کاخ‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. معبد مرکزی: فرم این معبد به صورت یک چلیپاست (شبهه یک صلیب) و مصالح مورد استفاده در آن از خشت خام است. این بنا مهم‌ترین ساختمان دژ نوشیجان است. در داخل معبد و در سطح دیوارها، پنجره‌نمایی دیده می‌شود که اصطلاحاً پنجره‌های کور (دروغین) نامیده می‌شوند و شباهت بسیاری با پنجره‌های بنای کعبه زرتشت در نقش رستم (دوره هخامنشی) دارد. *تذکره ۴: به کارگیری مصالح بوم‌آورد (محلی)، استفاده از قوس‌های نیم‌بیضی در بخش‌های مختلف بنا و ایجاد یک مجموعه منسجم و زیبا که بعدها به ویژه در معماری دوران هخامنشیان تأثیر قابل ملاحظه‌ای گذاشت، از دیگر ویژگی‌های این تپه است.

پرسپکتیو آثار تپه نوشیجان در ملایر

نوشیجان، نقشه یک ساختمان

نقشه دژ تپه نوشیجان ملایر

کج مثال ۱۳: پلان زیر مربوط به کدام دوره و در کجاست؟

- ۱) مادها - ملایر
- ۲) ارارتوها - حسنلو
- ۳) مادها - حسنلو
- ۴) ارارتوها - ملایر

پاسخ: گزینه «۱» تصویر، پلان تپه نوشیجان را نمایش می‌دهد که در نزدیکی شهر ملایر واقع است. این بنا مربوط به دوره مادهاست.

کج مثال ۱۴: تپه نوشیجان از آثار کدام قوم می‌باشد؟

- ۱) ارارتو
- ۲) ایلام
- ۳) پارس
- ۴) ماد

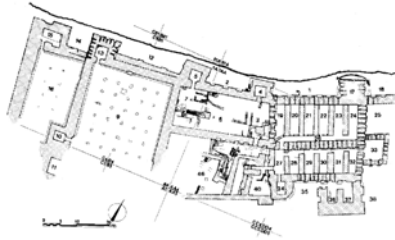
پاسخ: گزینه «۴» از مهم‌ترین آثار مسکونی معماری ماد می‌توان به تپه نوشیجان بین همدان و ملایر، تپه باباجانی و گودین تپه در لرستان اشاره کرد.

۳) **گودین تپه:** این تپه در ۶ کیلومتری شهر کنگاور واقع شده است.

آثار طبقه اول (مرحله اول ساخت) این تپه متعلق به دوران مادها است.

آثار کشف شده در آن نشان می‌دهد که این تپه احتمالاً یکی از قلعه‌های بزرگ دفاعی بوده است (به عنوان یک پادگان نظامی کاربرد داشته است). قلعه از خشت خام ساخته شده و دارای دیواری ستبر (ضخیم) است.

گودین تپه

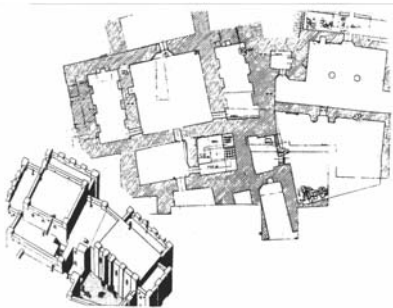
تالار بزرگ دژ، سالی تشریفاتی است که در حدود ۲۸ متر طول و ۲۴ متر عرض دارد و سه طرف آن به وسیله دیوار محصور شده است. سقف این تالار به وسیله ۳۱ ستون چوبی که دارای پایه‌های سنگی خشن و نامنظمی هستند، نگهداری می‌شود.

📖 **نکته ۹:** این تالار، الگوی خود را از تپه حسنلو گرفته است که در دوره هخامنشی دنبال می‌شود. در کنار دیوارها، سکوهایی برای نشستن ساخته شده که سکوی فرمانروا در ضلع شمالی آن قرار داشته و با بقیه سکوها متفاوت است. در مقابل این سکوها، بخاری یا آتشدان خشتی جهت گرمایش تعبیه شده است.

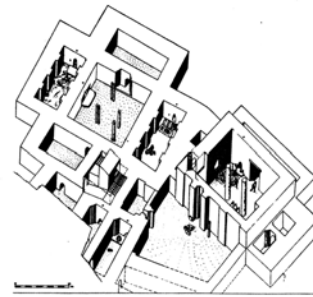
۴) **تپه باباجانی:** تپه باباجانی در نورآباد، در دشت دلفان و در لرستان قرار دارد. این محوطه تاریخی از یک تپه مرکزی و چند تپه کوچک تشکیل شده است. تپه مرکزی به شکل بیضی در امتداد جنوب شرق، به جنوب غربی واقع شده است و ابعادی در حدود ۶۰×۳۰ متر دارد. این تپه در حوالی دامنه کوه مجاورش نزدیک به ۲۰ متر پهنا دارد.

در کاوش‌های باستان‌شناسی در تپه‌ی مرکزی، آثار مربوط به قرون اولیه‌ی هزاره اول پیش از میلاد شناسایی شده است که شامل خانه‌هایی با پی سنگی و دیوارهایی از خشت است.

در طبقه‌های فوقانی این تپه، اتاق‌ها استحکاماتی داشته‌اند که نشان می‌دهد در آن زمان از این اتاق‌ها به عنوان برج دیدبانی استفاده می‌شده است. مجموعه ساختمانی باباجان شامل: الف) تالار ستون‌دار مرکزی با ۴ ستون در غرب مجموعه که در ۴ طرف آن اتاق‌های مستطیل شکل ایجاد شده است. ب) اتاق منقوش با دو ستون ضخیم و کاشی‌های با طرح‌های مختلف. ج) اتاقک‌های الحاقی در شمال و غرب که منقوش و رنگ‌آمیزی شده‌اند و تشریفاتی بوده‌اند. د) اتاق‌های جنبی از جمله اتاق سفید و آشپزخانه عروس در بخش جنوبی

نقشه باباجان تپه

پرسپکتیو دژ باباجان تپه در استان لرستان

تپه حسنلو (نمایی کلی)

۵) **تپه حسنلو:** این تپه در ۱۲ کیلومتری جنوب غربی دریاچه ارومیه و در ۱۹ کیلومتری شمال شرقی شهرستان نرده واقع شده است و نام خود را از دهکده مجاور که حسنلو نام داشته، گرفته است.

این تپه، شامل چند دوره زندگی و استقرار از اقوام کهن تا دوره تاریخی می‌باشد که به صورت لایه‌های مختلف بر روی هم قرار گرفته است. ساکنان اولیه آن احتمالاً اقوام مانایی بوده‌اند.

📖 **نکته ۱۰:** مهمترین اثر به دست آمده از این تپه، جام طلایی منقوش و زیبایی است که به نام جام حسنلو معروف است و در موزه ملی ایران نگهداری می‌شود.

📖 **مثال ۱۵:** قدیمی‌ترین نشانه‌ها از یک تجمع روستایی در ایران مربوط به کدام منطقه است؟

۴) تپه گنج دره در آذربایجان

۳) تپه زیویه کردستان

۲) تپه سیلک کاشان

۱) تپه زاغه قزوین

☑️ **پاسخ:** گزینه «۲» تپه سیلک به عنوان قدیمی‌ترین نقطه اسکان بشر در ایران شناخته می‌شود.

معماری صخره‌ای در ایران (گور دخمه‌های مادی - روستاهای صخره‌ای): معماری صخره‌ای در ایران اغلب در خدمت اعتقادات دینی و مذهبی بوده است. غیر از دو روستای معروف ایران، یعنی روستای میمند در شهر بابک کرمان و روستای کندوان در تبریز که در داخل صخره‌های کوه قرار گرفته‌اند، سایر اینیه (معماری) صخره‌ای ایران، مربوط به اعتقادات مذهبی و دینی است. مهمترین معماری صخره‌ای در ایران، دخمه‌های مادی هستند که در نواحی کردستان، فارس، آذربایجان غربی و قسمتی از خاک عراق کنونی پراکنده‌اند. این دخمه‌ها در دل کوه و در ارتفاع بالا ایجاد شده‌اند.

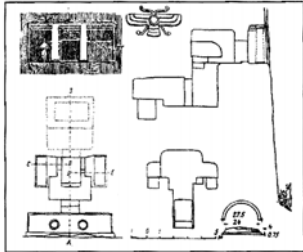
دخمه به چند معنی گرفته شده است. بعضی می‌گویند دخ یعنی داغ و لذا شاید مردگان را می‌سوزانند، اما چون آتش مقدس بوده تعبیر غلطی است. گفته دیگر دخ را به معنی دورانداختن می‌داند.

📖 **نکته ۱۱:** کلمه دخمه در زبان فارسی به معنای حفره تنگ و تاریک است.

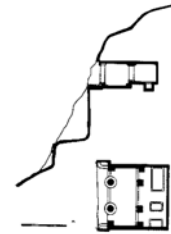
مهمترین گور دخمه‌های مادی عبارتند از: الف) دخمه فخریکا یا فقره‌قا در ۱۵-۱۰ کیلومتری شمال شرقی مهاباد ب) دخمه شیرین و فرهاد در نزدیکی شهر صحنه کرمانشاه ج) دخمه دکان داوود در نزدیکی سر پل ذهاب د) دخمه دا و دختر (مادر و دختر) در نزدیکی شهر فهلیان فارس ه) دخمه آخور رستم در ۸ کیلومتری جنوب تخت جمشید و) دخمه قیزقاپان (رباینده دختر) در خاک کردستان عراق ز) دخمه کور و کج (دختر و پسر) در نزدیکی سورداشی سلیمانیه عراق ی) سکاوند در نزدیکی سقز

آرامگاه‌های صخره‌ای بر حسب نوع نمای ورودیشان به ترتیب زیر تقسیم‌بندی می‌شوند:

۱- آرامگاه‌هایی که در نمای ورودی آنها ستون‌های آزاد نمایان است، مانند فخریکا، شیرین و فرهاد، دکان داوود و کور و کج (پسر و دختر)

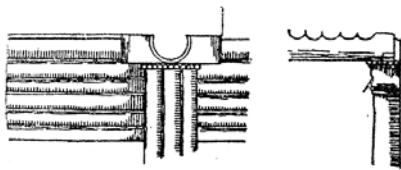
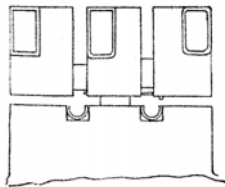

مقبره صخره‌ای دکان داوود و نقش برجسته آن

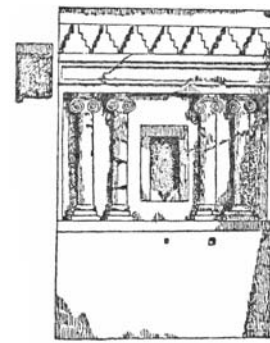

مقبره صخره‌ای فخریکا

۲- آرامگاه‌هایی که در دو طرف ورودی آنها دو نیم ستون قرار دارد و سرستون آنها تبدیل به قسمتی برجسته می‌گردد، مانند دا و دختر، آخور رستم، قیزقاپان. این آرامگاه‌ها شامل یک مدخل ورودی و یک یا دو اتاق بودند. گاهی این دو اتاق روی هم قرار می‌گرفتند مانند فرهاد و شیرین و گاهی در کنار هم، مانند فخریکا که ستون‌های آنها گرد بود. این آرامگاه‌ها از اعقاب ستاوندها بودند. در دخمه‌های مادی، سرستون‌هایی بر دیواره کنده شده که همانند سرستون‌های یونیک یونان است.

نقشه و نمای ستون‌های مقبره صخره‌ای قیزقاپان

نمای مقبره دا و دختر در استان فارس

روستاهای صخره‌ای: مشخص‌ترین روستاهای صخره‌ای در ایران، روستای میمند در انتهای جاده شهر بابک در کرمان و روستای کندوان در نزدیکی تبریز است. ساخت این گونه روستاها در دل کوه به دو دلیل بوده است که عبارتند از: ۱- اعتقادات مذهبی ۲- مسأله امنیت و دفاع از خود. ۳- سومین دلیل شاید عوامل اقلیمی بوده است.

۱- **روستای کندوان:** روستای کندوان در نزدیکی شهر اسکو در دامنه کوه سهند واقع است.

روستای کندوان و معماری صخره‌ای آن

این روستا از لحاظ فرم بنا و ساختار در ایران منحصر به فرد است و تنها نمونه مشابه آن در جهان در ناحیه‌ای به نام گیروسیا واقع در مرکز کشور ترکیه است. در کندوان، خانه اهالی در درون سنگ‌ها کنده شده است. ارتفاع این سنگ‌های مخروطی شکل که به نام «کران» خوانده می‌شوند، بین ده تا پانزده متر است و قطر آنها متفاوت و در حدود پنج الی هشت متر است. این کران‌ها در امتداد رودخانه در بین مسیر رودخانه و تپه‌های مجاور آن واقع شده است و از لحاظ اقلیمی در بهترین جهت خود قرار گرفته‌اند.

۲- **روستای میمند (شهر بابک کرمان):** میمند، روستایی صخره‌ای و دستکند با چند هزار سال قدمت، یادآور ایامی است که انسان‌ها خدایان خود را در بلندای کوه‌ها جست‌وجو می‌کردند و کوه، نشانه استواری، توان و پایداری و اراده شناخته می‌شود.

روستای میمند و معماری صخره‌ای آن

این بنای دستکند باستانی، بی‌گمان از نخستین سکونت‌گاه‌های بشری در ایران به شمار می‌رود؛ دورانی که هنوز ایرانیان مهرپرست بودند و کوه‌ها را مقدس می‌شمردند. برخی از پژوهشگران نیز معتقدند که مهرپرستان از غارهایی که با دست در دل کوه حفر کرده‌اند، فقط برای عبادت و دفن مردگان استفاده می‌کردند و بعد از مدتی، بنا به دلایل اضطرار ناشی از آب و هوا یا هر عامل محیطی مؤثر دیگری، این غارها را برای سکونت برگزیده‌اند.

میمند به دلیل استحکام دفاعی در طول تاریخ، کمتر دستخوش تحولات کالبدی و اجتماعی شده است و بیشترین تغییر در آن، مربوط به چند دهه اخیر می‌باشد. در زمان ساسانیان شهر بابک به عنوان زادگاه بابک سرسلسله ساسانی مورد توجه خاص آنها بوده است. پس از ظهور اسلام و ورود آن به ایران، مردم میمند که به آئین زرتشتی معتقد بودند، به اسلام گرویدند.

کج مثال ۱۶: روستاهای صخره‌ای ایران چه نام دارد و در کجا واقع می‌باشند؟

- (۱) کندوان در نزدیکی تبریز و ابیانه در نزدیکی کاشان
 (۲) کندوان در نزدیکی تبریز و ماسوله در نزدیکی رشت
 (۳) میمند در نزدیکی شهر بابک و ابیانه در نزدیکی کاشان
 (۴) کندوان در نزدیکی تبریز و میمند در نزدیکی شهر بابک

پاسخ: گزینه «۴» روستاهای صخره‌ای ایران که علت شکل‌گیری آن‌ها به این صورت و به جهت ایجاد امنیت بوده است، عبارتند از: روستای کندوان در نزدیکی تبریز و روستای میمند در نزدیکی شهر بابک استان کرمان.

کج مثال ۱۷: آثار شهری تاریخی حریره مربوط به کدام دوره و در کجا واقع است؟

- (۱) اسلامی - جزیره کیش
 (۲) ساسانی - کازرون
 (۳) هخامنشی - مرو دشت
 (۴) مادی - همدان

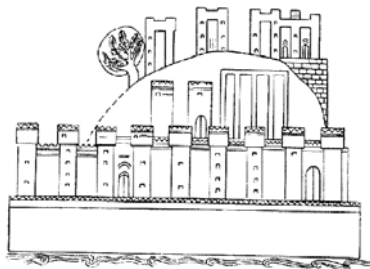
پاسخ: گزینه «۱» آثار تاریخی به دست آمده از شهر حریره مربوط به دوره اسلامی می‌باشد که در جزیره کیش (جنوب ایران) قرار دارد.

دخمه استودان‌ها: نمونه دیگر معماری مادها «استودان‌ها» هستند. مادها بدترین کارها را آلوده نمودن چهار عنصر آب، خاک، آتش و هوا می‌دانستند، به همین دلیل مردگان را خاک نمی‌کردند. نساکش‌ها مردگان را به جای دفن در زمین و یا غیره، در دخمه‌ها می‌گذاشتند، دخمه‌ها را معمولاً بیرون آبادی و در صحرا می‌ساختند. پس از آنکه گوشت مردگان توسط لاشخوران خورده می‌شد استخوان‌ها را تمیز کرده و در جعبه درداری قرار داده و در جایی به نام اسدان یا استودان (استخوان دان) قرار می‌دادند تا با خاک تماسی نداشته باشد. بعدها این استودان‌ها شکل کامل‌تری پیدا کردند و به گوردخمه‌ها یا مقبره‌های صخره‌ای تبدیل شدند.

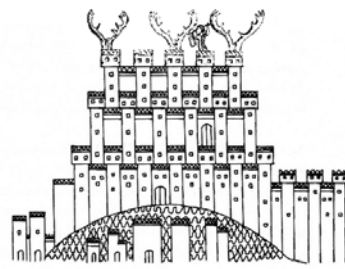

دخمه مربوط به دوران ماد و هخامنشی

آثار معماری مادی در نقوش برجسته آشوری: در نقش برجسته‌های آشور به تعداد زیادی دژ اشاره شده که آن‌ها را بر روی سنگ‌های کاخ دورشارکین نقش کرده‌اند. این دژها عبارتند از: «دژ کیشه‌سو» و «دژ خارخار».

دژ مادی خارخار، از روی نقش برجسته آشوری

دژ مادی کیشه سو، از روی نقش برجسته دورشارکین

در کل معماری مادها ملهم از عقاید مذهبی‌شان بود.

مهمترین ویژگی که باعث پیوند بین معماری گذشته و معماری هخامنشی می‌شود را می‌توان در نوشیجان تپه، گودین تپه و باباجان تپه به این شکل یافت: تالار ستون‌دار، ایجاد بنا بر روی صفا سنگی یا خشتی، پنجره‌های کاذب (کور)، آتشدان‌های نوشیجان.

معماری اسلامی

مدرسان شریف

فصل نهم

«حکومت‌های صدر اسلام»

مفهوم مکان و بنا در تفکر اسلامی

انسان موجودی است که نفس و جانش قبل از خلقت جسمش در دنیا وجود داشته است. انسان مسافری است که از نزد خدا آمده و دوباره به نزد خدا برمی‌گردد. تاریخ، زمان و طبیعت جزئی از راه طولانی است که در این دنیا انسان ناچار به گذر از آن می‌باشد و بقیه مسیر در خارج از دنیا اتفاق می‌افتد. انسان قبل از حیات دنیوی، عالم و بینا بر تمام کمالات و زیبایی‌ها بوده است و وقتی پای به این دنیا می‌گذارد، حجاب‌ها و پرده‌هایی، آگاهی‌های او را محدود می‌کند. به هر حال انسان در این دنیا دارای سه مرحله زندگی است:

مرحله اول (سر پناه‌سازی): انسان در پایین‌ترین حد در معرض آزار، هجوم و تعرضات طبیعت است و در این مرحله برای امان یافتن از این تعرضات دست به ساختن سر پناه می‌زند تا از آسیب‌ها در امان بماند. لذا ابتدایی‌ترین و ساده‌ترین مواد را از طبیعت و به شکلی ابتدایی، کاملاً (تقریباً به شکل یک حفره) مورد استفاده قرار می‌دهد.

مرحله دوم (ساختمان‌سازی): از طبیعت فرار نمی‌کند بلکه طبیعت را رام می‌کند و از آن بهره‌گیری می‌کند، در این شرایط نیازهایش هم کمی بیشتر شده است. نیازهای فراوان‌تری که پیدا شده باعث تقسیم شدن معماری و پیچیدگی آن می‌شود، مانند ساختن انبار، پذیرایی، اطاق بچه و در مرحله بعدی، تنظیم نور توسط پنجره‌ها، سایبان، ایوان‌ها و . . . در این مرحله بعضی از مصالح را از مکان‌های مختلف گردآوری می‌نماید و آنها را با همدیگر ترکیب می‌کند و مصالح جدید می‌سازد، مسئله رفاه برای انسان مطرح است. بدین ترتیب صورت‌های ساختمان‌سازی در تمدن‌ها و مناطق مختلف جهان متفاوت می‌شود و خصوصیات خاص محله‌ای به خود می‌گیرد. در واقع مرحله اول و دوم به نیازهای جسمانی انسان توجه داشته است.

مرحله سوم: معماری از این مرحله به بعد آغاز می‌شود. در این مرحله به خصوصیات شخصیتی، روحی و درونی انسان، برای ساختن بنای متعلق به او توجه می‌شود. معماری پدیده‌ای نوستالژیک است (نوستالژی یعنی آرزومندی). انسان متعالی و روحانی است و آرزو دارد در روی زمین، آسمانی زندگی کند. معماری حافظ انسانی می‌باشد که جایگاهش آسمان بوده است و اگرچه در دنیای مادی دارای وضع مادی خوبی نبوده ولی آرامگاهش طوری طراحی می‌شود که در خور شأن و مرتبه الهی او باشد.

آلوده شدن به چیزی: بیگانه شدن انسان را با اصل خود عرفاً تفسیرهای گوناگون کرده‌اند. شیخ محمود شبستری می‌گوید: انسان باید از خودش بیگانه شود تا بتواند با حق تعالی آشنا شود. معمار مسلمان پدیده نوستالژی را دارد، زیرا می‌داند انسان از کجا آمده است و متعلق به کدام اصل است، لذا صورت معماری طوری طراحی می‌شود که ربطی به این دنیای زمینی ندارد و همه چیز در جهت یادآوری مسکن مألوف می‌باشد. علائم، صور و فرم‌های معماری اسلامی همه اشاره به عالم بالا و ربانی دارند و مشابهتی با حالت طبیعی و عالم مادی ندارند.

کج مثال ۱: نوستالژی انسان متعالی در معماری چیست؟

- (۱) متعالی شدن (۲) ازلی شدن (۳) برتری طلبی (۴) طبیعت‌طلبی

پاسخ: گزینه «۱» همواره برای ذات انسانی که بخشی از ذات پروردگار است جایگاه متعالی در نظر گرفته می‌شود. معماری در روی زمین باید بتواند این شکوه و عظمت را برای انسان فراهم کند.

کج مثال ۲: کدام یک از موارد زیر در صور و فرم‌های معماری، اشاره به عالم بالا و ربانی دارند؟

- (۱) معماری اسلامی (۲) معماری صدر مسیحیت (۳) معماری ایرانی (۴) معماری یونان

پاسخ: گزینه «۱» علائم، صور، فرم‌های معماری اسلامی همه اشاره به عالم بالا و ربانی دارند و مشابهتی با عالم طبیعی و عالم مادی ندارند.

نکته ۱: معمار اسلامی در تلاش است که در تمام فرم و علائم و صور موجود در معماری، خود را به سمت ربانیت گسترش دهد.

جلوی تمام مساجد قدیمی حوض قرار داشته است. بعد رواق، هشتی تاریک و بعداً راه‌های موربی که ما را به گنبد خانه راهنمایی می‌کند همه جزئی از معماری اسلامی بوده است. تمام این عناصر از نظر فرهنگی با مناسک حج همخوانی دارند و به طور سمبلیک تمام مراسم حج را تداعی می‌کنند پیشخوان جلوی مسجد یادآور صحرای عرفات، حوض، نمودی از غسل کردن برای شروع مناسک حج، دو راه مورب به طرف فضای اصلی یادآوری سعی بین صفا و مروه است. نیمه تاریک بودن هشتی، برزخ و میانگین نور و ظلمت را می‌رساند ولی راه رسیدن به حقیقت از این برزخ نمادین نیست بلکه از طریق دو راه مورب که به نوعی می‌تواند به سیر و سلوک هم تفسیر شود می‌توان به حقیقت رسید. در درون مسجد، گنبد، مانند فضای لایتناهی آسمان بر روی ما احاطه دارد. اولین چیزی که خداوند خلق کرد، به اسماء مختلف نامیده می‌شود، عقل اول، نور اول و روح اول می‌باشد. عقل اول به معنای جبرئیل اولین مخلوق است و درون گنبد، نقطه مرکزی که به خلقت اول برمی‌گردد، دلالت بر احاطه علم و عقل خدا بر وجود ما دارد. نقوش دور گنبد که از مرکز شروع شده و کثرت می‌یابند دلالت به ناخودآگاه توجه‌مان به نقطه مرکزی، جاذبه تمام خطوط به طرف مرکز و وحدت اشکال دارد.

کلمه مثال ۳: عقل اول اشاره به چه چیزی در تعالیم اسلامی دارد؟

- ۱) زندگی دنیوی (۲) جبرئیل (۳) پیامبران (۴) مخلوق

پاسخ: گزینه «۲» هر جزء از عناصر مسجد اشاره و یا نمادی از جهان معنوی است. جبرئیل اولین مخلوق است. در گنبد، نقطه مرکز که به خلقت اول بر می‌گردد، دلالت بر احاطه عقل خدا بر وجود ما دارد.

توضیح درباره مقبره حافظ: عدد ۸ دارای معنی و تفسیر است. عرش پروردگار ۸ زاویه و ۸ طرف دارد که خداوند در قیامت ۸ فرشته عرش را احتمالاً حاضر می‌کند. حافظ با ۸ ستون سمبلیک به معنای ۸ فرشته در زیر عرش رحمت پروردگار خفته است. هایدگر می‌گوید: معابد یونانی مقدس هستند زیرا خدایان در این معابد حضور دارند. گرداگرد این معابد عالمی از موجودات و مناسبت‌ها به وجود آمده است، همه بر روی این معابد تمرکز دارند و همه موجودات به هر حال حس کرده‌اند که خداوند در اینجا حضور دارد. وقتی ما می‌گوییم هنر اسلامی یعنی هنری که به نوعی خداوند در آن حضور می‌یابد، و مختص زمانی می‌باشد که با ظهور دین اسلام همزمانی داشته است. بعضی می‌گویند خطاطی اولین هنری است که از بطن اسلام بیرون آمده، برخی دیگر معماری و بعضی دیگر موسیقی را اولین هنر اسلامی می‌دانسته‌اند. در مورد موسیقی گفته‌اند: لذت موسیقی وقتی واقعی است که خاطره بانگ و ندای خداوند «أست بریکم...» را در ذهن زنده کند.

آرامگاه حافظ، اثر آندره گدار

عده‌ای می‌گویند خط است. ثبت قرآن اولین صورت عملی اسلام بود که حضرت علی (ع) زیبایی و قواعد آن را در قالب خط (خط کوفی) درآورد. عده‌ای دیگر می‌گویند اولین اثر پیامبر، ساخت مسجد بود. پس معماری اولین اثر هنر اسلامی است و در میان تمام این نظرات چیزی که قرین به یقین است تقدم موسیقی می‌باشد که یادآور صوت و وحی‌های خداوندی است. هنر، زمانی قدسی است که هنرمند آن دارای فضائل و ویژگی‌های خاصی باشد، هر کسی نمی‌تواند دارای این کمالات و فضائل باشد. هنری مقدس است که برای خدا بوده باشد.

کلمه مثال ۴: در تفسیر عدد ۸ در مقبره حافظ اشاره به چه چیزی دارد؟

- ۱) عرش (۲) زمین (۳) آب (۴) فرشته

پاسخ: گزینه «۴» هر ستون به معنی یک فرشته می‌باشد و عدد ۸ نماد مقربین خداوند است. در اینجا مقدار و کمیت عدد ۸ سمبل مفهومی در عرفان و مذهب اسلام دارد.

امویان

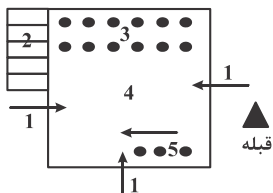
پس از مرگ حضرت پیامبر در سال ۶۳۲ (هجری) بر سر خلافت و جانشینی پیامبر اختلاف نظر پیش آمد و به ترتیب ابوبکر، عمر، عثمان و حضرت علی خلافت مسلمین را بر عهده گرفتند. هواداران حضرت علی پس از او از اطاعت معاویه سر باز زدند و حضرت امام حسن (ع) را به عنوان خلیفه خود برگزیدند. امام حسن (ع) با معاویه عهدنامه‌ای امضاء کرد و قدرت در دست معاویه ماند و امام حسن (ع) از کوفه به مدینه هجرت نمود و معاویه دمشق را برای اقامت برگزید و در آنجا سلسله پادشاهی امویان را پایه‌گذاری کرد. در اوایل این دوران، هند، ایران، مصر و شمال آفریقا زیر نفوذ حکومت مرکزی دمشق بوده‌اند. در این زمان نقطه مقابل اسلام، امپراتوری بیزانس در ترکیه امروزی بود و همزمان در اروپا، کارولنژی‌ها و اتوننی‌ها حکمرانی می‌کردند، که البته حکومت‌های ضعیفی بودند.

معماری: بنای خانه پیامبر و مسجدی که پیامبر اسلام (ص) در مدینه ساخت به عنوان قدیمی‌ترین مسجد و مکان عبادت مسلمین شناخته می‌شود. مسجد مدینه در طی قرون بعدی بسیار دستخوش تحول و بازسازی شده است.

کلمه مثال ۵: قدیمی‌ترین مسجد جهان کدام است؟

- ۱) فهرج (۲) دهلی (۳) زواره (۴) مدینه

- ۱- ورودی‌ها
۲- اتاق‌های مسکونی
۳- شبستان
۴- میانسرا
۵- صفه یاران

پاسخ: گزینه «۴» معماری مسجدهای نخستین، برگرفته از تهرانگ (پلان) مسجد مدینه بود.

همان‌گونه که در تاریخ آمده، جایگاه مسجد توسط شتر پیامبر برگزیده شد. سپس پیامبر گرامی دستور دادند سنگ لاشه‌ها را از نزدیک‌ترین کوه بکنند و آن‌ها را برای ساختن دیوار، به صورت خشک چین قرار دهند. سپس از دیوار چینی پیرامون، روی بخشی از زمین را پوشانند. برای ساخت این آسمانه موقت، از پوست چهارپایان استفاده شد و برای ستون‌ها از پره (تنه نخل‌های خشکیده) بهره‌گیری شد. و سرشاخه‌هایی را به جای قُرسَب (تیر) به کار بردند.

سپس روی تیرها را با نی پوشاندند و روی آن‌ها را پوست چهارپایان کشیدند. اندازه این شبستان $7/5 \times 6/5$ متر بود. در کنار این فضا، زمینی با پرچین کوتاه بود که بعدها برای باران فداکار اسلام یک سکوی سرپوشیده (صفحه) ساختند. ویژگی‌هایی از طرح این مسجد که با مساجد شیوهی خراسانی اشتراک دارند عبارتند از: سادگی بسیار - پرهیز از بیهودگی - مردم‌واری - بهره‌گیری از ساختمایه بوم آورد.

قدیمی‌ترین مسجدی که تاکنون باقی مانده است قبة الصخره در بیت المقدس (اورشلیم) می‌باشد. این مکان در ابتدا معبد سلیمان بوده است. بعدها مسجد عمر نیز در همین جا بنا شده است. یهودی‌ها اعتقاد دارند در این محل حضرت ابراهیم فرزندش اسماعیل را برای قربانی کردن آورده بوده است و اعراب معتقدند که پیامبر از این محل به معراج رفته است. در زیر این مسجد غاری بود به مساحت ۱۵ پای مربع با سوراخی به قطر یک متر در بالای آن که از نظر یهودیان محل ریختن نذورات بوده است. خلیفه عبدالملک در ساختن این بنا عظمت کلیسای سپولچر را در نظر داشته است. گنبد این بنا دو لایه بوده و لایه بیرونی مطلقاً است که در بین سال‌های ۹۶۱ - ۶۹۷ به دستور عبدالملک خلیفه اموی ساخته شد. باید خاطر نشان کرد که این مسجد، پس از مسجد قبا، قدیمی‌ترین مسجد جهان است. ولی چون در گزینه‌ها نام مسجد قبا نیامده، مسجد مدینه پاسخ درست است. مسجد فخرج، کهن‌ترین مسجد ساخته شده در ایران است که هنوز ویژگی‌های نیارشی شیوهی پارتی در آن به چشم می‌خورد و در واقع کهن‌ترین مسجدی است که از آغاز به عنوان مسجد ساخته شده.

کج مثال ۶: قدیمی‌ترین بنای اسلامی که تاکنون به شکل اولیه پا برجاست؟

- (۱) مسجد قرطبه (۲) قبة الصخره (۳) مسجد فخرج (۴) مسجد دمشق

پاسخ: گزینه «۲» در بیت المقدس می‌باشد و از بناهایی است که به صورت اصل و بدون هیچ‌گونه تغییر هنوز پا برجاست، گویند پیامبر از آن جا به عرش رفته‌اند.

نکته ۲: قبة الصخره در بیت المقدس از مساجد مهم و قدیمی اسلامی می‌باشد. علاوه بر مسلمانان از نظر یهودیان نیز حائز اهمیت است. این مسجد به دستور عبدالملک خلیفه اموی ساخته شده است.

قبة الصخره - بیت المقدس - اورشلیم - پایان بنا ۶۹۲ م. داخل بنای قبة الصخره - صخره مقدس موری در میان شبستان

از لحاظ ادبی و هنری بزرگ‌ترین آثار امویان در زمان حکومت ولید به وجود آمد زیرا در این زمان مرزهای امپراطوری اسلام از رود سند در شرق تا دریای جبل الطارق در غرب گسترش پیدا کرده بود. مسجد جامع دمشق به دستور ولید ساخته شد. این در اصل معبد مقدس رومیان به نام ژوپیتز بوده که بعدها به کلیسای حضرت جان (یحیی) نام‌گذاری شد. سبک این بنا به سبک باسیلیکایی نزدیک است. یعنی در وسط صحن اصلی (شبستان) و در سه طرف رواق ستون دارد. در وسط حیاط یک وضوخانه و یک بیت‌المال وجود داشته است، سقف بنا چوبی است و منبر عظیم این مسجد، دارای در ورودی می‌باشد. ضمناً مکان سخنرانی سر پوشیده و محفوظ است. مناره‌های این برج‌ها، چهارگوش بوده‌اند که در چهار گوشه بنا ساخته شدند و اولین بار برای گفتن اذان استفاده شده‌اند. تزئینات آن‌ها بیشتر به شکل مشبک و از جنس سنگ می‌باشد. یکی از تغییرات معماری رومی در این بنا شبستان است که منحنی‌هایش به نیم دایره نزدیک و بعدها به زاویه محراب مبدل شده است. چهار آتش‌سوزی مهیب در این مسجد روی داده که تقریباً تمام تزئینات ساختمان مسجد را از بین برد. مقبره جان یحیی در وسط صحن مسجد سالم باقی مانده است. قصر آلپو، قصر الحیر، مساجد هماه در سوریه و قرطبه در اسپانیا، مسجد زیتون در تونس و عقبه در قیروان همه از سبک معماری مسجد دمشق الهام گرفته‌اند. امویان با تجمل و قدرت زیاد در کاخ‌ها حکومت می‌کردند که تزئینات آنها بیشتر با موزاییک بوده است؛ تأثیرات معماری کاخ‌های ساسانی کاملاً مشاهده می‌شود. در کل هنر امویان دمشق (سوریه)، تلفیقی از هنر مصر، بیزانس و هنر دوره ساسانی است. آنها در ساختن مساجد از کلیساهایی که در همان محل بوده‌اند الهام گرفته‌اند. هنر یونانی نیز کمی تأثیرگذار بوده است و مصالح آن به طور عمده از سنگ بوده است. به دلیل مجاورت تمدن اسلامی با اروپاییان و یونانیان تأثیرپذیری تمدن اسلامی عمدتاً از اروپاییان و یونانیان بوده است.

کج مثال ۷: این تصویر مربوط به چه بنایی است؟

- (۱) قبة الصخره
(۲) مسجد الاقصی
(۳) مسجد مدینه
(۴) مسجد قبا

پاسخ: گزینه «۱» قبة الصخره در دوران حکومت عبدالملک اموی در قرن اول هجری در شهر اورشلیم ساخته شده است. این بنا قدیمی‌ترین بنای اسلامی است که به شکل اولیه پا برجاست. پلان قبة الصخره به شکل هشت ضلعی و گنبد آن دو پوسته می‌باشد که لایه بیرونی مطلقاً است.

کج مثال ۸: معماری اسلامی امویان از کدام تمدن‌ها بیشترین تأثیر را گرفته است؟

- (۱) یونان - ایران (۲) بیزانس - روم (۳) بیزانس - ساسانیان (۴) مصر - روم

پاسخ: گزینه «۳» زیرا مرزهای حکومت اسلامی از غرب تا شرق گسترش یافته بودند. به همین علت معماری ایرانی و اروپایی که مابین قلمرو اسلامی قرار داشت توانست تأثیر بسیار زیادی در معماری امویان بگذارد.

کاخ‌های امویان

قصر عمری یا کلاه فرنگی قرمز: توسط ولید اول با سنگ‌های ماسه‌ای سرخ در کنار چشمه‌ای بنا شده و دارای نقاشی‌هایی از آهوان می‌باشد. مجموعه عظیم قصر الحیر دارای دو قسمت جداگانه می‌باشد: قسمت غربی و قسمت شرقی.

مسجد جامع دمشق، امویان، قرن اول هجری

قسمت شرقی بزرگ‌تر و در یک طبقه است و دارای کتیبه‌ای از خلیفه هشام به سال ۱۱۰ بعد از هجرت می‌باشد. این بنا با استفاده از آجرکاری تزئین شده است.

قصر مشاطه (قصر زمستانی): دارای دیوارهای عظیم می‌باشد و نفوذ معماری رومی در آن دیده می‌شود. عظمت این کاخ شبیه کاخ‌های ساسانیان است. در این کاخ وجود اطاق تخت (طاقی که تخت پادشاه در آن تعبیه شده است) نشانه نفوذ بیزانس است. تزئینات داخل و خارج مشاطه شامل نقاشی‌های آن است. دیواره کاخ از سنگ‌های آهکی تزئینی پوشیده شده است.

نکته ۳: در قصر مشاطر نفوذ هنر ایرانی و بیزانس کاملاً مشهود است و تزئینات آن نقاشی می‌باشد.

کج مثال ۹: بزرگ‌ترین آثار هنری در زمان کدام حکومت‌های اسلامی دیده می‌شود؟

- (۱) صدر اسلام (۲) عباسیان (۳) امویان (۴) فاطمیان

پاسخ: گزینه «۳» مخصوصاً در زمان حکومت ولید به علت توجه و علاقه‌مندی وی بیشترین آثار ادبی و هنری در آن زمان به‌وجود آمد.

کج مثال ۱۰: بیشترین مصالحی که برای ساخت بناهای امویان استفاده می‌شد؟

- (۱) چوب (۲) سنگ (۳) آهن (۴) آجر

پاسخ: گزینه «۲» به علت استحکام و در دسترس بودن و نیز الهام گرفتن از بناهای تمدن‌های دیگر بیشتر استفاده می‌شده است.

کج مثال ۱۱: نخستین نمونه‌ی بارزی معمار اسلامی در قرن هفتم هـ. ق پس از قبة الصخره کدام است؟

- (۱) مسجد الازهر (۲) مسجد جامع دمشق (۳) مسجد جامع سامرا (۴) مسجد جامع قیروان

پاسخ: گزینه «۲» در حکومت امویان مسجد جامع دمشق اولین بنایی بود که به دستور ولید ساخته شد. این مسجد به شیوه شامی ساخته شده است.

عباسیان

آخرین خلیفه اموی، مروان به دست ابومسلم خراسانی کشته شد و حکومت عباسیان با کمک ایرانیان بر سر کار آمد. هارون الرشید خلیفه مشهور عباسی برای جلوگیری از نفوذ بیزانس با حکومت شارلمانی در اروپا رابطه دوستی نزدیک برقرار کرد. پایتخت عباسیان ابتدا بغداد بود ولی به دلیل ترسی که آنجا از نفوذ ایرانیان در دربار داشتند، پایتخت را به سامره انتقال دادند. در ابتدا نفوذ هنر ساسانیان و در سامره نفوذ هنر ترک بیشتر مشهود است. حکومت‌های هم‌زمان با عباسیان، طاهریان در ایران، امویان در اسپانیا، طولونی‌ها در مصر و شارلمانی در اروپا بوده‌اند.

معماری: در این زمان مصالح عمده ساختمانی از جنس آجر و خشت بوده و تزئینات بیشتر به صورت آجرکاری، گچ‌بری، کنده‌کاری روی گچ و در مورد کاخ‌ها، نقاشی دیواری (الهام گرفته از هنر ساسانی) بوده است.

خلیفه منصور شهر بغداد را به شکل دایره‌ای با برج و بارو ساخت که کاخ خلیفه در مرکز آن قرار داشت. شهر فیروزآباد که از شهرهای ساسانی است نیز با پلان مدور ساخته شد. شهر بیشابور نیز از شهرهای ساسانیان است ولی پلان آن شبکه‌ای است. دومین شهری که خلیفه منصور ساخت شهر رقاء در کنار رود فرات بود، دروازه این شهر تزئینات آجرکاری زیبایی دارد. خلیفه معتصم در سال ۸۳۶ میلادی پایتخت را به سامره انتقال داد. سامره شهری بود که با خصوصیات برجسته در دوران عباسیان (با یک میلیون جمعیت) دارای اهمیت زیادی بود. نقشه‌بندی، کانال‌کشی آب، احداث مساجد، کاخ‌ها و خانه‌ها آن را به یک شهر مشهور تبدیل کرده بود.

مسجد جامع سامره: از نظر اندازه بزرگ‌ترین مسجد دنیا بوده است (۱۷۰ × ۲۶۰ متر).

مسجد جامع سامره - عراق - قرن ۹، ۱۰ ق. م.

دیوار خارجی از آجر قرمز بوده که آثار آن تا امروز با برجاست. نمازخانه دارای ۴۶۴ ستون که تنها پایه‌های آن باقی‌مانده است. به فاصله ۳۰ متر از مسجد مناره‌ای حلزونی‌شکل وجود دارد. بنای این مسجد به دست خلیفه المتوکل ساخته شده است. این خلیفه همچنین در شهر جعفریه، مسجد ابودلف را بنا کرد. مسجد ابودلف کوچک‌تر از مسجد سامره است و مناره آن هم مشابه مناره مسجد سامره (کوچک‌تر از آن) می‌باشد.

سبک هر دو مسجد شبستانی است، مصالحشان از آجر و تزئینات عمدتاً گچ‌بری است.

قصر منصور در بغداد تحت عنوان قصر طلایی: این قصر شامل تالار پذیرایی، تالار تاجگذاری و ایوان بوده است. برای اولین بار به تقلید از معماری ایرانی، ایوان در ساختمان این کاخ به کار رفت.

مسجد جامع سامره از نمای بالا

مناره مسجد جامع سامره - با فرم حلزونی

المتوکل مجموعاً ۱۸ قصر ساخت که معروف‌ترین آن‌ها قصر بالکوار در نزدیکی سامره است (۸۵۴ - ۸۵۹ میلادی). این قصر دارای یک حیاط مستطیل شکل، تالار اصلی به شکل (تی) و دو اطاق کناری در سمت باریک آن بوده است. از دیگر کاخ‌های عباسی: قصر اخضر در نزدیکی کربلا (قرن ۹ میلادی) و قصر قدیم العباسیه در سال ۸۰۱ در نزدیکی پایتخت می‌باشند.

کلمه مثال ۱۲: مناره مسجد ابودلف به چه شکلی می‌باشد؟

- (۱) رک (۲) نار (۳) حلزونی (۴) پله‌ای

پاسخ: گزینه «۳» مناره مسجد با خود بنای اصلی مسجد کمی از هم فاصله دارند که به دستور خلیفه متوکل ساخته شده است.

بناهای مهم دوره‌ی عباسیان شامل مسجد جامع سامره، شهر رقاء، مسجد ابودلف، قصر منصور، قصر بالکوار، قصر اخضر و قصر قدیم العباسیه می‌باشند.

تزئینات: گچ‌کاری یکی از تزئینات مهم دوران عباسی است که به سه صورت زیر انجام می‌شده:

- (۱) تمام زمینه برگ مو و خوشه‌های انگور با برجستگی زیاد (در کاخ مشاطه) بوده است.
- (۲) کمی غیرطبیعی‌تر شده، برگ گل‌ها به هم چسبیده و فضا به چند شکل هندسی تقسیم شده است. (تأثیر هنر ترک)
- (۳) تکنیک خاص عباسیان: برجستگی کم به نام کنده‌کاری پشت ماهی. جزییات به علت عمق کم، تحت تأثیر سایه روشن نور قرار نمی‌گیرند. تزئینات گچی سامره الهام گرفته از روش حیوان‌سازی آسیای مرکزی در قرن هشتم قبل از میلاد بوده است.

کلمه مثال ۱۳: در سال‌های اولیه گنبد، شبستان، مناره، محراب، صحن، رواق، حجره، مقرنس، عناصر تشکیل‌دهنده است.

- (۱) معماری ایرانی (۲) معماری اسلامی (۳) معماری هخامنشی (۴) معماری صفوی

پاسخ: گزینه «۲» در معماری ایرانی در زمان هخامنشیان از عناصر مسجد استفاده نمی‌شد. در واقع رواق و مناره و شبستان از عناصر معماری اسلامی می‌باشد. غربی‌ها، برای شیوه‌های پس از اسلام، نام‌هایی به کار بردند که هیچ‌یک اصالت ایرانی ندارد. برای نمونه شیوه‌های دوره اموی و عباسی را می‌توان نام برد. اما می‌دانیم که هیچ‌یک از کشورها و ملت‌ها یعنی ترک‌ها، عرب‌ها و ... نمی‌توانسته‌اند در معماری کشوری که پیشینه معماری چند هزارساله دارد کارساز باشند. چون این کشورها در آن زمان، معماری ارزشمندی نداشته‌اند. از طرف دیگر، مقرنس و گنبد و حجره و ایوان، همه از عناصر معماری ایرانی هستند که پیش از اسلام و در زمان ساسانیان و اشکانیان وجود داشتند. هر چند در دوران هخامنشیان نمی‌توان اثری از گنبد و ایوان یافت چرا که این دو عنصر، اختراع اشکانیان (پارت‌ها) بودند.

کلمه مثال ۱۴: تزئینات گچ‌کاری در زمان عباسیان متأثر از هنر کدام قوم بوده است؟

- (۱) ایرانی (۲) ترک (۳) اروپا (۴) مصر اعراب

پاسخ: گزینه «۲» به این علت که ترک‌ها در تزئینات خیلی چیره‌دست بودند و گچ‌کاری‌های آنها با نقوش اسلامی بسیار ظریف انجام می‌شد.

کلمه مثال ۱۵: از لحاظ اندازه، بزرگترین مسجد دنیا است؟

- (۱) مسجد جامع دمشق (۲) مسجد الازهر (۳) مسجد جامع سامره (۴) مسجد قرطبه

پاسخ: گزینه «۳» از لحاظ اندازه بزرگترین مسجد دنیا، مسجد جامع سامره بوده است (۱۷۰×۲۶۰ متر).

تست‌های طبقه‌بندی شده فصل نهم

- کله ۱- کدام عبارت در مورد مبانی و معیارهای ارزیابی آثار هنری و معماری (از منظر اسلامی) صحیح‌تر است؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) ارزیابی آثار هنری و معماری مبتنی بر مجموع شرایط زمانی و مکانی، دارای معیار در حال تحول و تغییر است.
 (۲) ارزیابی آثار هنری و معماری دارای معیارهای ازلی و ابدی است، که در آن واقعیت‌های موجود نیز دیده می‌شود.
 (۳) ارزیابی آثار هنری و معماری مبتنی بر مکاتب ازلی و ابدی است، که در آن واقعیت‌های موجود نیز دیده می‌شود.
 (۴) ارزیابی آثار هنری و معماری مبتنی بر مکاتب مختلف فکری و فرهنگی، دارای معیارهای متفاوت است.
- کله ۲- زیبایی‌شناسی در حکمت اسلامی بر کدام خصوصیت تأکید بیشتری دارد؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) نیکویی (۲) تناسب طلایی (۳) تجربیدی بودن (۴) وضوح و خوانایی
- کله ۳- در انسان‌شناسی از منظر اسلامی انسان (دکتری ۹۱)
- (۱) دارای دو بعد ثابت و متغیر می‌باشد.
 (۲) موجودی با هویت ثابت و فطری است.
 (۳) موجودی تربیت‌پذیر و متغیر است.
 (۴) موجودی وابسته به مجموع عوامل زمانی و مکانی است.
- کله ۴- تجلی هنر، در کشورهای اسلامی به صورت عام و خاص به چه طریقی قابل بررسی است؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) با معماری و تزئینات مربوط به آن
 (۲) با هنرهای تزئینی (مانند نگارگری، خطاطی)
 (۳) با هنرهای نمایشی (در حالت خاص مذهبی)
 (۴) با معماری و ملحقات آن - نگارگری و نمایش‌های مذهبی
- کله ۵- در تعریف و تبیین معماری اسلامی بهتر است گفته شود که معماری اسلامی است. (دکتری ۹۱)
- (۱) عبادت و تقدس
 (۲) محصول کار معماران مسلمان
 (۳) میراث حکومت‌های اسلامی
 (۴) حاصل اصول و احکام جهان‌بینی اسلامی
- کله ۶- جنبه‌های تعالی یا ظهور هنر اسلامی بر چه اساسی است؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) در نظر گرفتن تناسباتی که بر اساس هندسه و اعداد به وجود آمده باشد.
 (۲) تناسبات هندسی مهم است ولی اعداد نقش زیادی ندارند.
 (۳) انطباق روش زندگی عادی و اجتماعی و بازتاب آن در هنر.
 (۴) ایجاد روابط حرکت در هنر اسلامی مهم است.
- کله ۷- کدام نوع تفسیر با هرمنوتیک اثر هنری از منظر اسلامی صحیح است؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) اثر هنری ساکن و خنثی است، مخاطبین با توجه به ایده‌ها و خاطرات خود آن را معنا می‌نمایند.
 (۲) تفسیر و تأویل اثر هنری باید مبتنی بر بازخوانی معنا از صورت اثر و متن محور باشد.
 (۳) تفسیر و تأویل اثر هنری باید مبتنی بر مجموع شرایط زمانی و مکانی مخاطب، مخاطب محور باشد.
 (۴) تفسیر و تأویل اثر هنری مبتنی بر مجموع ایده‌ها و ایده‌آل‌های هنرمند، مؤلف‌محور است.
- کله ۸- زیبایی‌شناسی انسان (از منظر اسلامی): (دکتری ۹۱)
- (۱) مبتنی بر بعدی فطری، و بعدی وابسته به مجموع شرایط زمانی و مکانی است.
 (۲) امری نسبی و سلیقه‌ای و مبتنی بر مجموع شرایط زمانی و مکانی است.
 (۳) تابع نژاد، فرهنگ، طبقه اجتماعی و دوران‌های تاریخی است.
 (۴) امری حقیقی و ذاتی مشترک بین همه انسان‌هاست.
- کله ۹- عنوان هنر قدسی با هدف به وجود آمد. (دکتری ۹۱)
- (۱) تفکیک در ماهیت هنر با مطرح کردن هنر دینی و غیردینی
 (۲) برقراری نسبت میان هنر و عرفان
 (۳) تفکیک در ماهیت هنر و عرفان و تفکیک در ماهیت هنر
 (۴) برقراری نسبت میان هنر و عرفان
- کله ۱۰- عدم توانمندی در کدام یک از حوزه‌ها، موجب بی‌هویتی در معماری اسلامی - ایرانی کشور خواهد شد؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) استفاده حداکثری از ظرفیت‌های علمی هنری داخل و خارج است.
 (۲) نوآوری براساس طرح ایده‌آل‌های اسلامی - ایرانی
 (۳) ساماندهی و بهینه‌سازی وضع موجود با توجه به شرایط جهانی
 (۴) احیاء ارزش‌های گذشته ملی
- کله ۱۱- در شرایط کنونی تأکید بر کدام حوزه از اطلاعات علمی می‌تواند در تبیین و تحقق معماری اسلامی بیش از سایر حوزه‌ها مؤثر واقع شود؟ (دکتری ۹۱)
- (۱) ضوابط حقوقی استانداردسازی محصولات نهایی در معماری
 (۲) شاخص‌های سنجش و ارزیابی تغییرات معماری اسلامی
 (۳) ملاک و معیارهای ارزشیابی و مقایسه با دیگر آثار
 (۴) مبانی و اصول شکل‌گیری مفاهیم معماری اسلامی

- کله ۱۲- با توجه به تحولات به وجود آمده در هنر و معماری جهان بعد از ظهور اسلام، کدام عنوان جهت معرفی این معماری صحیح تر و جامع تر است؟ (دکتری ۹۲)
- (۱) معماری اسلامی (۲) معماری کشورهای اسلامی (۳) معماری دوره اسلامی (۴) معماری جهان اسلام
- کله ۱۳- عنصری که باید در همه مساجد وجود داشته باشد، کدام است؟ (دکتری ۹۲)
- (۱) صحن (۲) مناره (۳) محراب (۴) گنبد
- کله ۱۴- عناصر معماری ایران که در معماری و زیبایی شناسی دوره اسلامی تأثیرگذار بوده اند، کدامند؟ (دکتری ۹۲)
- (۱) پیش طاق ها، سردرها، ایوان، مقرنس (۲) گنبد دوپوش، کاشی معرق، نمای ترکیب سنگ و آجر، مقرنس (۳) گنبد های کوچک، سردرها، قوس ایرانی، کاشی معرق (۴) قوس ایرانی، رواق، ایوان، تزئینات خطی
- کله ۱۵- نوآوری در معماری پس از اسلام، بر چه اساسی شکل گرفت؟ (دکتری ۹۲)
- (۱) حرکت مخاطب فضا به کشورهای دیگر (۲) نیاز به تغییر و نوآوری با توجه به ضرورت های فرهنگی (۳) حرکت نگرش اسلامی به سوی سرزمین های دیگر (۴) ضرورت ایجاد بناهای اسلامی در کشورها با توجه به عملکردهای جدید
- کله ۱۶- علت اصلی شکل گیری مدارس اسلامی چه بوده است؟ (دکتری ۹۲)
- (۱) لزوم آموزش قرآن و مسائل دینی (۲) توصیه پیامبر اکرم (ص) به تعلیم و تربیت با اشاره به کتاب الهی (۳) نقش تعلیم و تربیت در توسعه اسلام (۴) تربیت مبلغان مذهبی جهت ترویج مبانی اسلامی در نقاط مختلف جهان

باسخنامه تست های طبقه بندی شده فصل نهم

۱- گزینه «۳» در بحث ارزیابی آثار هنری می توان نکته ای را بیان کرد و آن اینکه هر اثر هنری خاص یا معماری، نقاشی، طرح های تزئینی، ... در هر جامعه و در هر زمانی دارای تفاوت هایی است. از منظر اسلامی بیان هنر وابسته به زمان شکل گیری و جایگاه شکل گیری هنر است. در مباحث زیبایی و زیبایی شناسی، انواع زیبایی، مبتنی بر ابزارهای متنوع ادراکی انسان و بر انواع مراتب وجود است و آثار هنری نیز باید بتوانند ضمن برخورداری مناسب از زیبایی های حسی و ظاهری پلی به سوی زیبایی های معقول و منطقی و در نهایت دارای حس های روحی و معنوی باشند. از آنجا که هنر و معماری هنرهایی غیرفردی یعنی هنر اجتماعی، اقتصادی و در عین حال فنی و مهندسی هستند، لذا هنرمندان و معماران با درک های متفاوت و معیارهای گوناگون به بررسی و نتیجه گیری از هنر و معماری و آثار آن می پردازند. در مکاتب مختلف هنری در دوره های مختلف از عصرهای پیشین تا عصر معاصر برداشتهای متنوعی درباره آثار هنری معماری وجود داشته است. دقیقاً از منظر اسلامی نیز توجه به این تفاوت ها در جوامع مختلف و زمان های مختلف در نظر گرفته شده است. منظور از دیدگاه اسلام دیدگاه نظریه پردازان اسلامی است. در همین راستا از دیدگاه اسلام واقعیت های موجود و ارزیابی آن ها (معماری و سایر هنرها) بستگی به شرایط زمانی و مکانی اثر دارد. اما ملاک های بررسی همواره اصول ازل و ابدی مکاتب دینی است. مکاتب ازل و ابدی، همواره اصول ازل و ابدی، مکاتب دینی است. از نگاه بوکهارت و نصر (نظریه پردازان هنر اسلامی) هر اثر هنری که بخواهد خود را نمایش دهد باید در شرایط زمانی خود سنجیده شود به این معنی که اثری هنری که در عصر رنسانس است نباید در اثر مدرن با شرایط فعلی بررسی شود.

۲- گزینه «۳» بحث پیرامون مسائل زیباشناختی تزئینات معماری صرفاً یک بحث فلسفی، تئوری و مبتنی بر فرضیه هایی می باشد که از دیدن آثار به جای مانده حاصل شده است. به دلیل کمبود مبانی نظری و نبودن سندهای مکتوب در این زمینه نمی توان به طور یقین به مسائل زیبایی شناسی تزئینات اسلامی پرداخت، اما آنچه مورد اتفاق اکثر متفکران و صاحب نظران هنری قرار گرفته این است که تزئینات اسلامی چیزی فراتر از یک پوشش و تزئین صرف می باشد. چه اینکه اگر منظور تزئین کاشی کاری صرفاً استحکام بنا بود دیگر احتیاجی به این همه تنوع رنگ ها، تفاوت طرح ها و گستردگی نقوش با تکنیک های مختلف نبوده، بنابراین در پشت این همه نقش و نگار و در لابه لای حرکات دوآر اسلیمی ها و ختایی ها و در پیچ و خم نقوش هندسی مفاهیم عمیق زیبایی شناسی مبتنی بر مبانی دینی نهفته است. مهمترین اصل در زیبایی شناسی اسلامی این است که همه چیز در عالم، مظهری از زیبایی خداوند متعال است و جهان جلوه ای از ذات اوست.

زیبایی شناسی اسلامی به مسائلی چون فضای مثبت و منفی، اصل قرینگی، تجربیدی و انتزاعی بودن، بی زمانی، غیرمادی بودن، تناسب و تنوع ترکیب، بافت، توازن، آرامش، وحدت، نور، رنگ، ظرافت روحانی و جاودانگی تزئینات توجه خاص دارد. البته ذکر این نکته ضرورت دارد که منظور، کل تزئینات معماری نیست چه بسا در پاره ای از موارد، تزئینات موفق نبوده و حتی از ارزش فضای معماری کاسته و با ایجاد ناهماهنگی و ناکارآمدی مانند وصله ناجور، بر فضای معماری سنگینی نموده است. بنابراین باب سخن، شامل آن دسته از تزئیناتی است که در جایگاه واقعی خود محملی برای ایجاد فضای قدسی و مکمل و تلطیف کننده این فضا بوده اند.

۳- گزینه «۱» آنچه که برهان عقلی آن را اثبات می‌کند و شواهد نقلی از قرآن و روایات همان را تثبیت می‌نماید این است که انسان، دارای روحی واحد است، که این روح واحد دارای عقل، قلب و فطرت و شئون فراوانی است و دارای تنی است که به طبیعت و اقلیم وابسته است. آن روح که به ماوراء طبیعت وابسته است در طی اعصار و قرون ثابت است و گذشت روزگار در آن اثر نمی‌گذارد، روح انسان نه شرقی است و نه غربی، نه شمالی است و نه جنوبی. روح فراطبیعی است، وقتی فراطبیعی شد، علل و عوامل رشد او را باید از فراطبیعت طلب کرد. گرچه تناوب اقلیم غربی شرقی منطقه استوایی و مانند آن تعلق دارد و چون طبیعت و آثار آن مختلف است، نیازمندی‌های انسان از جهت اقلیم طبیعی متنوع است و باید پاسخ‌های متنوع به آن داد. از این رو شرایع و مناهج که به این بعد متغیر انسان مربوط است، متعدد و متغیر خواهد بود. همچنان که مسائل ریاضی که به عقل بشر مربوط است، یا مسائل حکمت و کلام که به فطرت و عقل انسان مرتبط است، در شرق و غرب و جنوب و شمال یکسان است. ولی مسائل علوم تجربی مانند طب و پزشکی و دارو و درمان نسبت به افراد مختلف گوناگون است.

۴- گزینه «۱» هنر معماری اسلامی به واسطه وجود معماران زبردست که فعالیت‌های ابداعی انجام می‌دادند، با رعایت یکسری اصول خاص بسط و گسترش یافت که این هنر بر درایت و نوع نگاه دینی شخص صحنه می‌گذاشت؛ در واقع این نوع معماری بر نظرات، تجارب و ابتکاراتی متکی بود که معمار از آن بهره می‌گرفت. این مسئله منجر به تنوع در معماری اسلامی شد و با توجه به اینکه این معماری از زبان قرآن نشأت می‌گرفت، عمق و غنای تمدن اسلام را با بهره‌گیری از روح معنویت نشان می‌داد. هویت معماری اسلامی در همه جهان با وجود تنوع زبانی و تمدنی یکسان است و این تنوع از چین تا اقیانوس اطلس با وجود تعداد فرهنگ‌ها دیده می‌شود. اگرچه رومی‌ها و دیگر اقوام نیز دارای معماری بودند، اما معماری اسلامی ویژگی خاص خود را داشت. از دیگر ویژگی‌های هنر معماری اسلامی تزئینات است که مسجداًالنبی به عنوان اولین بنای اسلامی دارای این ویژگی بوده است. اگر چه در زمان نبی اکرم (ص) سقف آن از شاخه‌های نخل بود و با اتکا به عناصر تزئینی ساخته نشد، اما در زمان ولید بن عبدالملک معماری اسلام با استفاده از موزاییک‌هایی با رنگ‌های بسیار زیبا و متنوع معنوی در آن به کار رفت.

در هنر معماری اسلامی بیشتر آیات قرآن به عنوان برجسته‌ترین ابداعات هنر اسلامی مورد استفاده قرار می‌گرفت، که نوشته‌هایی از آیات قرآن بر روی سقف‌ها، دیوارها و یا ستون‌ها استفاده و به شکل خاص تزئین می‌شد. از برجسته‌ترین و قدیمی‌ترین خطوط زیبایی که با هنر معماری اسلامی تزئین شده داخل قبة الصخره است، که آیات قرآن با خط کوفی نوشته و با موزاییک تزئین شده است. وحدت و تنوع در معماری اسلامی شاید از برجسته‌ترین ویژگی‌های آن باشد. این وحدت عامل اساسی توسعه و تکوین هویت معماری اسلامی و تأسیسات دینی به شمار می‌رود. به طوری که شیوه‌های معماری اسلامی در هر یک از کشورهای اسلامی متفاوت بوده است، اما وحدت در آن‌ها به خوبی مشاهده می‌شود. حتی در ساختمان‌های دینی که در پاریس، لندن، مونیخ و دیگر شهرهای اروپایی به شیوه معماری اسلامی ساخته می‌شد، هویت اسلامی کاملاً مشخص است و نشان می‌دهد که اسلام در اروپا اشاعه یافته و مسلمانان به ویژه معماران اسلامی بیشترین نقش را در ارائه تمدن و هویت اسلامی داشتند.

اما نکته مهم و قابل توجه این است که دیگر تمدن‌ها هنر و معماری اسلامی را به عاریت گرفته‌اند، اما اگرچه تلاش می‌کنند تا هنر معماری اسلامی را در نظام خود در آورند، اما هنرهای اسلامی اعم از معماری، خط و تزئینات اسلامی بر اقتدار و ابداع مسلمانان تکیه دارد که ما نمونه‌ای از این تزئینات و هنرهای معماری را در اصفهان، بغداد، دمشق، قاهره می‌بینیم که به ۱۵ قرن پیش به زمان تاریخ تمدن اسلام باز می‌گردد و انتساب آن به هیچ حاکم و دولتی امکان‌پذیر نیست.

۵- گزینه «۴» معماری اسلامی، شیوه‌ای از معماری است که تحت تأثیر فرهنگ اسلامی به وجود آمده است. همان گونه که از نام آن برمی‌آید این گونه از معماری شامل معماری گسترده‌ای از جهان می‌شود که ما با عنوان جهان اسلام می‌شناسیم. معماری این کشورها تحت تأثیر ایدئولوژی اسلام در طول زمانی مشخص قرار گرفته و به همین خاطر دارای برخی ویژگی‌های مشترک شدند.

ارتباط معماری با دین اسلام نشانه اعتقاد به توحید، ایمان و عمل به آموزه‌ها و تعالیم دین اسلام است. اندیشه توحیدی مبنی بر اعتقاد به خدای واحد سبکی بود که در اکثر هنرهای اسلامی به عنوان موضوعی بکر به کار می‌رفت. معماری اسلامی هنری بود که نه تنها در اماکن دینی چون مساجد مورد استفاده قرار می‌گرفت، بلکه از آن در مدارس، ضریح‌ها، قصرها و حتی خانه‌ها و حمام‌ها نیز بهره گرفته می‌شد.

۶- گزینه «۱» با وجود تفاوت میان معماری و هنر معماری، معماری اسلامی دارای شاخصه‌های متفاوتی می‌شود که آن را از سبک و سیاق‌های دیگر بناها جدا می‌سازد. این مؤلفه‌ها شامل هندسه علمی و هنرهای ابداعی برگرفته از اندیشه‌های معنوی شخص می‌شود. ابداعی که معمار از آن بهره‌مند می‌شد، شیوه‌ای است که در هنر معماری پیش از این سابقه نداشته است و این به علت ویژگی‌های دینی در اندیشه زیبایی‌شناسی اسلام است، که در هنر معماری اسلامی متجلی شده است. مقیاس‌های ریاضیات و هندسه در معماری اسلامی بسیار مورد توجه بود. دورانی که معماری اسلامی در اوج رشد و شکوفایی خود بود، ارتباط معنوی شایسته‌ای با نیازهای انسان، شرایط زندگی و اجتماعی زمان خود برقرار می‌کرد. بنابراین می‌توان گفت که معماری اسلامی با روح تمدن اسلام تطبیق داشت.

۷- گزینه «۴» هرمنوتیک که واژه آن از ریشه یونانی هرمنوین، به معنای تأویل کردن است، نظریه‌ای درباره فهم متون می‌باشد. اصطلاح هرمنوتیک به معنای رمزگشایی، تأویل و آشکار ساختن متن در تمام جوانب ممکن آن فراسوی شرایط تاریخی، تعریف شده است. هرمنوتیک در قدیمی‌ترین تعریفش به مجموعه قواعد و اصولی گفته می‌شد که برای فهم کتاب مقدس و تفسیر آن به کار می‌رفت. در مطالعات زبان، برای تفسیر گزاره یا اثر هنری از دو شیوه سمانتیک و هرمنوتیک نیز استفاده می‌شود. در شیوه سمانتیک یا معناشناسی، به تفسیر و بیان دلالت لفظی، واژگانی و ساختار دستوری و نحوی یک گزاره یا اثر هنری پرداخته می‌شود اما در شیوه هرمنوتیک، به چیزی فراتر از مفهوم ظاهری آن توجه می‌شود و کوشش می‌شود تا مدلول و حقیقت الفاظ و

جنبه‌های مستور و پنهان آنها، کشف و تفسیر گردد. قائلین به هرمنوتیک گاه در صدد هستند تا معنای اصلی متن یا اثر هنری را کشف کنند و معنا را در متن، قطعی می‌دانند اما بعضی از وفاداران به این روش، در صدد تأویل متن و توضیح روند فهم هستند و معنا را وابسته به خواننده متن می‌دانند. همچنین بعضی از آنان معتقدند که در یک متن باید به قصد مؤلف دست یافت و هدف از تفسیر هرمنوتیک این است که نیت مؤلف آشکارتر گردد، اما بعضی دیگر به مرگ مؤلف قائل هستند و معتقدند باید به معنای باطنی متن دست یافت، چه مؤلف و آفریننده اثر، آن معنا را در نظر داشته باشد یا نه؛ مهم آن است که از یک متن چه مفاهیمی، هر چند جدید به ذهن تأویل‌گر و مفسر آید. از این منظر معنای متن وابسته به خوانش و فهم انسانها است و معنایی نهایی در متن وجود ندارد، بلکه معنای زیادی هست که هر بار به نحو تازه‌ای درک می‌شود و این خواننده است که معنای متن را تعیین می‌کند و وجه محتمل‌تری از آن را بیان می‌دارد، در واقع همیشه معنا سیال و جاری باقی می‌ماند و با فهم‌های متفاوت، ابداع و کشف می‌گردد. از این منظر متن همیشه از مؤلف مهمتر است، برخلاف دیدگاه نخست که رسیدن به مقصود و نیت مؤلف و پرده‌برداری از آن اهمیت می‌یابد. با تحلیل نمادهای اسلامی در آثار هنری مسلمانان فهمیده می‌شود که توحید، عوامل فرامادی و ملکوتی، محوریت کعبه، مفاهیم حکمی و معنوی از مهمترین عناصر موجود در هنر اسلامی است و موجب تمایز هنر اسلامی از هنر دیگر سرزمین‌ها، شده است. بیشتر مفسران اسلامی معتقدند نتیجه کاربرد روش هرمنوتیک در هنر اسلامی و تحلیل زبان آن بیانگر شکل‌گیری هنری حکمی و معنوی در فرهنگ اسلامی است. به طوری که با نزدیک شدن به جهان هنرمند مسلمان در گذشته، استنباط می‌شود که او میرا از آلودگی‌های موجود در هنر مدرن بوده و هرزگی‌هایی که در دوره جدید دیده می‌شود، در آثارش دیده نمی‌شود. به عبارتی در تفسیر اثر هندی از منظر اسلامی اصل با مولف است نه مخاطب.

۸- گزینه «۱» در دیدگاه اسلامی انسان جانشین خداوند در زمین است و همه اسماء و صفات را از او آموخته و تلقی نموده است بنابراین تمام توصیفات که از حضرت حق می‌شود، گرایش زیبایی‌خواهی فطری انسان‌ها طالب آن است و انسان‌ها خود نیز می‌توانند آن صفات حسنه را بدو در خود و سپس در آثار خود تجلی سازند. در قرآن گرایش‌های ذاتی و فطری انسان‌ها در مفهوم زیبایی (جمال) خلاصه و محدود نمی‌شود و تمامی نیکویی‌ها، وجود مطلق و زیبایی مطلق را در برمی‌گیرد. زیبایی‌شناسی انسان از نگاه حکمت و منظر اسلامی مبتنی بر بعد فطری انسان‌هاست و در احادیث و قرآن این امر را به مجموعه‌ای از حالات زمانی و مکانی می‌داند. زمان و مکان عاملی در شکل‌گیری حس زیبایی است. از دیدگاه قرآن زمان و مکان و حالات روحی و درونی یک انسان در شکل‌گیری بعد هنری و زیبایی‌شناسی او مؤثر است. شهید مطهری نیز که زیبایی‌شناسی انسان را از منظر اسلام بیان می‌دارد می‌گوید: انسان فطرت، زیبایی و ... را براساس شرایط زیست خود در حال، گذشته و آینده می‌بیند.

۹- گزینه «۱» عنوان هنر قدسی با هدف تفکیک در ماهیت هنر با مطرح کردن هنر دینی (قدسی) و هنر غیردینی (اهریمنی) به وجود آمده. در میان انبوه برداشت‌های گوناگون از هنر، دو گونه اصلی در همه آن‌ها قابل تفکیک است. این تفکیک‌ها تنها از نظر موضوع نیست، بلکه بیش از آن مربوط به سرچشمه و غایت و صورت و ماده هنر است این دو گونه را می‌توان «هنر قدسی» و «هنر آزاد» (سکولار) دانست. ریشه این دسته‌بندی ناشی از تعالیم ادیان و خصوصاً قرآن کریم است. در آنجا هنر قدسی ناشی از القانات رحمانی دانسته شده؛ و در مقابل هنر آزاد ناشی از القاء شیطان معرفی شده است.

از دیدگاه هنر اسلامی، هنری مذموم است که انسان را در سبک‌ها و روش‌ها و زیبایی‌های صوری نگه داشته و به زیبایی‌های معقول نپردازد. هنری که در خدمت انسان و کمال او نباشد (هنر اهریمنی شیطانی، غیردینی)، هر چیز که در جهت کمال انسان باشد تقدس پیدا می‌کند و هر چه از شکوفایی استعدادها بالقوه و ممانعت می‌کند، نامقدس می‌باشد. بنابراین به میزانی که انسان از صفات الهی (حسن‌ها و زیبایی‌ها) برخوردار باشد و بتواند این صفات را در کارهای خود متجلی سازد، هنر او هنر قدسی و به میزانی که صفات شیطانی را در اثر متجلی کند، هنر او شیطانی است.

۱۰- گزینه «۲» براساس متن سخنرانی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در دیدار با دست‌اندرکاران حوزه شهرسازی (شهر ایرانی - اسلامی)، «معماران و شهرسازان امروز باید بیش از هر چیز این مسئله را در نظر بگیرند، عاملی که باعث بی‌هویتی معماری ایرانی شده است، غرب و غربگرایی معماران زمان طاغوت بوده است معماری و شهرسازی‌ای که براساس نظریات آن‌ها و به صورت سرسپرده از آن‌ها گرفته شد. بعد از انقلاب و نیز دوران جنگ تحمیلی توان کشور در باب ساخت و ساز معماری و شهر نیز به همین غرب‌گرایی ادامه داد». امروزه با توجه به پیشرفت در زمینه‌های گوناگون و به خصوص پیشرفت فرهنگی با رویکرد معماری و شهرسازی نیز به عنوان الگویی فرهنگی توجه خود را به اسلام و اسلامی شدن طی کند. اساساً عاملی که باعث عدم پیشرفت و توانایی در زمینه معماری و شهرسازی با الگوی اسلامی می‌شود، همان عدم مطالعه و علم‌اندوزی و نوآوری در این زمینه است. مسئله اصلی بی‌هویتی در معماری ایرانی عدم شناخت کامل مسئله اسلام و اندیشه اسلامی در ساخت و معماری است. امروز معماران باید برای احیاء مسئله شهر و معماری اسلامی با تکیه بر دانش اسلام مصادیقی را کشف و آن را در ساخت شهرها و معماری به کار گیرند.

۱۱- گزینه «۲» شاخص‌های سنجش و ارزیابی تغییرات معماری اسلامی در شرایط کنونی، می‌تواند در تبیین و تحقق معماری اسلامی بیش از سایر حوزه‌ها مؤثر واقع شود.

۱۲- گزینه «۲» اصولاً هر گونه اثر معماری (اسلامی و غیره)، که در یک کشور شکل می‌گیرد تحت شرایط اجتماعی و فرهنگی آن کشور بوده و این اصول (اجتماعی، فرهنگی) بر آن حاکم است. پس می‌توان گفت معماری اسلامی با اصول و مبانی مشخص، در هر کشور با توجه به شرایط همان کشور تبلور یافته است. به طور مثال طرح‌های معماری اسلامی در کشورهای مختلف تحت شرایط همان کشورها شکل گرفته است. تفاوت‌های ساختارهای معماری اسلامی در کشورهای مختلف بیانگر این مسئله است.

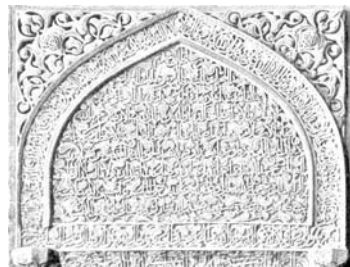

۱۳- گزینه «۳» محراب: نشان دهنده قبله مسلمین است و در واقع نقطه عطف مسجد است، فلسفه ایجاد مسجد علاوه بر ابعاد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی آن، ادای فریضه واجب نماز است که هر مسلمان ملزم به اجرای آن است. نماز را به طرف کعبه که قبله مسلمین است می‌خوانند و محراب نمادی از قبله است. هر مسجدی ممکن است یکی از عناصر تشکیل‌دهنده مسجد مانند ایوان، منار، گنبد، صحن و... را نداشته باشد، ولی حتماً محراب مشخص‌کننده قبله را خواهد داشت. به این ترتیب کلیه مساجد اسلامی در کشورهای مسلمان محراب دارند.

محراب‌ها از متنوع‌ترین عناصر معماری در مساجد اسلامی هستند و گویی هنرمندان بیشترین توجه خود را، به ویژه از نظر تزئینات، به محراب اختصاص داده‌اند. هرچند که عظمت ایوان‌ها و گنبد خانه‌ها را نمی‌توان نادیده انگاشت. محراب‌ها در فرورفتگی قسمتی از دیوار قبله و از ساده‌ترین وجه، تا پر نقش و نگارترین شکل ساخته می‌شوند. این امر بستگی به نوع و اهمیت مساجد و موقعیت آنها دارد. در مساجد جامع به علت ازدیاد جمعیت و داشتن چندین پیش‌نماز، چندین محراب ساخته می‌شود، مانند مسجد جامع اصفهان. مصالح به کار رفته در محراب‌ها از گچ، آجر سنگ، آجر، کاشی، آجر مزین به کاشی، سنگ، کاشی و... حتی چوب است. محراب مسجد جامع ایبانه از چوب گردو و متعلق به قرن پنجم هجری است.

محراب گچبری مسجد جامع شیراز

محراب گچبری اولجایتو (ایلخانی) در مسجد جامع اصفهان

محراب‌های ساخته شده در ایران به ویژه محراب‌های گچبری شده، نظیر محراب اولجایتو در قرن هشتم هجری در مسجد جامع اصفهان، محراب گچبری در مسجد اشترجان (اسفراین)، محراب مسجد جامع ورامین، مسجد نیریز در فارس و مسجد جامع اردستان از زیبایی ویژه‌ای برخوردارند. همچنین محراب‌های کاشی کاری ایران با تناسبات و به کارگیری کاشی‌های الوان معرق و یک تکه از نمونه‌های بسیار عالی در ایران و جهان هستند، مانند محراب زیبایی مینایی، که در موزه اسلامی ایران است و محراب بسیار زیبای مسجد میرعمادی کاشان که هم اکنون در موزه متروپولیتین نیویورک است.

۱۴- گزینه «۲» عناصر معماری ایران که در معماری و زیبایی شناسی دوره اسلامی تأثیرگذار بوده، از نگاه محققین معماری اسلامی شامل گنبد‌های چند پوسته‌ای، کاشی کاری و تزئینات، انواع طاق و قوس، مصالح ساخت (سنگ و آجر) و تزئینات از جمله مقرنس کاری و ... می‌باشد.

۱۵- گزینه «۴» تغییر شرایط اجتماعی و فرهنگی پس از ورود اسلام، باعث تغییر در کالبد و ساختارها شد. به طور مثال تغییر الگوهای آتشکده به مساجد و غیره، نوعی تغییر شرایط اجتماعی و فرهنگی بود که پس از اسلام در ایران رخ داد. همین تغییرات باعث شد که نوآوری‌های جدید در ایران رخ دهد. تغییر در ساختارها و ایجاد عناصر جدید در معماری پس از اسلام، در تمامی ارکان‌ها تغییر و تحول ایجاد کرد. در ساختار بناهای مذهبی، مدارس، فضاهای شهری و ... برابری طبقات اجتماعی باعث شد که بناهای مختلف از جمله مدارس و ... دیگر در اختصاص طبقه خاص اجتماعی نبوده و تمامی اقشار از آن بهره‌مند شوند. تغییرات و ایجاد الگوهای جدید در معماری پس از اسلام را می‌توان مدیون تغییرات اجتماعی زمان و جامعه دانست. مردمان مسلمان علاوه بر تغییر عادات و عقاید به تغییر فضای زندگی نیز پرداختند. مساجد که در ابتدای ورود اسلام در ذهن مردم کالبد خاصی نداشت، پس از ورود اسلام تأثیر خود را بر بناهای مذهبی قدیم نشان داد. مساجد بر روی الگوهای کهن مذهبی (آتشکده‌ها) پایه‌ای برای ساخت مساجد ایوان‌دار شد. مساجدی که الگوی اولیه‌شان برگرفته از گنبدخانه (آتشکده) بوده‌اند. نیازهای اولیه و تطبیق این الگوها عامل اساسی در تغییر و تحولات و نوآوری‌های معماری پس از اسلام شد.

۱۶- گزینه «۲» برای پاسخ به این سؤال می‌توان به حدیث مبارکی از پیامبر اکرم (ص) اشاره نمود:

شخصی از پیامبر (ص) پرسید که علم چیست؟ ایشان فرمودند: علم یعنی سکوت کردن و سپس گوش فرا دادن و بعد حفظ کردن و سپس عمل کردن و در نهایت نشر دادن.

در این حدیث که پایه‌گذار علم عام در مدارس اسلامی می‌باشد، پیامبر (ص) بیان می‌کند که علم از نگاه اسلام به چه میزان با اهمیت است. در ادوار مختلف معماری ایران پس از اسلام نیز ساخت مدارس و شکل‌گیری اولیه آن پس از مساجد، الگوپذیر از توصیه‌های پیامبر (ص) و قرآن از علم اندوزی بوده است. این حدیث و دیگر احادیث راه‌گشای ایجاد مدارس دینی، ابتدا در مساجد و سپس به صورت مستقل بوده است.

آزمون فصل نهم

- ۱- علائم و صور معماری اسلامی نشان چه باوری در مسلمانان می‌باشد؟
 (۱) عالم ربانی (۲) عالم دنیوی (۳) آرمان‌گرایی (۴) عزت‌طلبی
- ۲- گنبد در مسجد نمادی از چه عنصر دنیوی می‌باشد؟
 (۱) فضا (۲) آسمان (۳) بی‌کرانگی (۴) عظمت
- ۳- ۸ ستون در مقبره حافظ اشاره به چه چیزی دارد؟
 (۱) پاکی (۲) ملکوت (۳) عرش (۴) ملائک
- ۴- اولین هنری که از بطن اسلام نشأت گرفته است؟
 (۱) موسیقی (۲) معماری (۳) خطاطی (۴) تزئینی
- ۵- از آثار دوره امویان می‌باشد؟
 (۱) مسجد جامع سامره (۲) مسجد جامع دمشق (۳) قصر منصور (۴) مسجد جامع طولون
- ۶- مقبره جان یحیی در کجا واقع شده است؟
 (۱) قاهره (۲) بغداد (۳) دمشق (۴) تونس
- ۷- کدام مصالح برای تزئینات در زمان امویان به کار گرفته می‌شد؟
 (۱) کاشی (۲) گچ (۳) آجر (۴) چوب
- ۸- از بزرگ‌ترین مساجد اسلامی می‌باشد و دارای مناره‌ی حلزونی است؟
 (۱) سامره (۲) دمشق (۳) کبود (۴) ابودلف
- ۹- تزئینات مسجد ابودلف در سامره از چه جنسی می‌باشد؟
 (۱) آجر (۲) گچ (۳) کاشی (۴) سنگ
- ۱۰- تکنیک «پشت ماهی» به چه هنری اطلاق می‌شود؟
 (۱) نقاشی (۲) مجسمه‌سازی (۳) گچ‌کاری (۴) خطاطی
- ۱۱- مسجد سامره از آثار معماری کدام دوره می‌باشد؟
 (۱) مملوک (۲) عباسی (۳) فاطمیون (۴) امویان
- ۱۲- بنای بیت‌المقدس دارای چه پلانی است؟
 (۱) هشت ضلعی (۲) شش ضلعی (۳) چهار ضلعی (۴) ده ضلعی

۱۳- تصویر مقابل مربوط است به

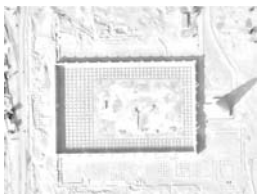
- (۱) نمایی از مسجد سامرا
 (۲) نمایی از مسجد تاریخانه دامغان
 (۳) نمایی از میدان نقش جهان
 (۴) اطراف حرم مطهر امام رضا (ع)

۱۴- تصویر مقابل مربوط است به

- (۱) یک حمام در دمشق
 (۲) منار سامرا
 (۳) کوره آجرپزی
 (۴) منار ساریان

۱۵- معروفترین قصری که المتوکل ساخت کدام‌یک از موارد زیر می‌باشد؟

- (۱) قصر اخضر (۲) قصر قدیم العباسیه (۳) قصر طلایی (۴) قصر بالکوار

مدرسان شریف

فصل دهم

«حکومت‌های اسلامی در مصر»

طولونی‌ها

احمد ابن طولون پسر خلیفه مأمون که مادرش یک کنیز ترک در دربار عباسیان بود به عنوان فرماندار در مصر انتخاب شد. او در سال ۸۶۷ میلادی حاکم مصر و بنیان‌گذار سلسله طولونی گردید. ابن طولون شهر فسطاط را به عنوان پایتخت خود بنا کرد و مسجد زیبای ابن طولون را در این شهر ساخت. هنر طولونی‌ها تلفیقی از هنر عباسیان و هنر شمال آفریقا و کمی از هنر ایران است. بناهای این دوره به شدت تحت تأثیر سبک‌های معماری عباسیان در بغداد و سامره بوده است. مسجد ابن طولون: به سبک شبستانی است. ستون‌های مستطیلی شکل و عظیم از آجر پخته با ستون‌هایی که در گوشه بنا قرار گرفته‌اند تصویر مسجد جامع را تداعی می‌کند. این مسجد دارای سقف چوبی مسطح و نیز گنبد چوبی است. آب نمای موجود در حیاط الگوی جدیدی می‌باشد که جایگزین آب نمای اصلی گردیده است. در سه طرف مسجد، دیوارهای باریک نزدیک به هم قرار دارند و در دیوار شمالی، مناره‌ای ماریچ شبیه مسجد سامرا قرار دارد. مناره از طریق دالانی به مسجد متصل می‌شود. پایه مربعی مناره قسمت اصلی آن است که تاکنون باقی مانده، طبقه دوم استوانه‌ای شکل بوده و با الحاقاتی که بعدها به آن اضافه شد همچنان استوار می‌باشد. استفاده از یک ردیف درجه‌های بزرگ با سوراخ‌های گرد در طبقات بالایی دیوارها، الگوهای مربعی شکل ساده و کنگره‌های انتهایی تزیین شده در حاشیه، از مسجد سامرا الهام گرفته شده است.

مسجد ابن طولون ، مصر ، قاهره ، ۸۶۹ م.

تزیینات این بنا بهترین نمونه‌های گچ‌بری و مشبک‌کاری با چوب است. سقف طاق‌ها با گچ‌بری تزیین شده و اگرچه این بقایا به طور گسترده‌ای مورد تعمیر قرار گرفته‌اند اما بعضی از آنها حالت اولیه خود را حفظ کرده‌اند. در راهروهای داخلی و اطراف آن حاشیه‌ای از تزیینات گلدار قرار دارد و در بالای طاق‌ها آیاتی از قرآن کریم است که به خط کوفی زیبا و جمعاً به طول ۲ کیلومتر نوشته شده است.

کلمه مثال ۱: طراحی مسجد ابن طولون تحت تأثیر طراحی قرار داشته است.

(۴) مسجد سامرای عراق

(۲) مسجد شیخ لطف‌الله

(۳) مسجد جامع دمشق

(۱) مسجد کبود

پاسخ: گزینه «۴» بناهای این دوره بسیار متأثر از سبک معماری عباسیان در بغداد و سامره بوده‌اند.

نکته‌های مسجد ابن طولون: الهام گرفته از معماری عباسیان و سامره است. سقف و گنبد آن چوبی می‌باشد. تزیینات آن شامل گچ‌بری و مشبک‌کاری با چوب می‌باشد و نیز سبک آن شبستانی است.

کلمه مثال ۲: بهترین نمونه‌های مشبک‌کاری با چوب در کدام مسجد دیده می‌شود؟

(۴) سامرا

(۳) ابن طولون

(۲) الحکیم

(۱) الازهر

پاسخ: گزینه «۳» مسجد ابن طولون تحت تأثیر هنر عباسیان قرار دارد. در مورد تزیینات مسجد باید گفت که معماران و سازندگان آن با استفاده از گچ و چوب توانسته‌اند بهترین مشبک‌کاری را طراحی و اجرا کنند.

فاطمیون

در اوائل قرن چهارم هجری، فاطمیون که جزو اولین گروه‌های شیعه بودند به حکومت رسیدند. المهدیه در ساحل مدیترانه اولین مرکز حکومتی آن‌ها بود و در اواخر قرن چهارم هجری در مصر در کنار شهر قدیمی فسطاط، شهر قاهره را بنا کردند و تا قرن ششم هجری یعنی پایان دوره فاطمیون، قاهره مرکز حکمرانی خلفای فاطمی بود. در ایران اسماعیلیان و سلجوقیان همزمان با فاطمیون بودند. فاطمیون از نژاد بربر بوده و تأثیر بسیار زیادی از هنر اموی اسپانیا گرفته بودند اما هیچگاه تأثیر هنر عباسیان در این منطقه به طور کامل قطع نشده بود.

معماری مسجد الازهر: به عنوان یکی از قدیمی‌ترین آثار این دوره می‌توان مسجد الازهر را نام برد. این مسجد در سال ۳۵۹ هجری قمری ساخته شد. در سال‌های نخست حکومت، فاطمیون برای مقاصد سیاسی، تعلیم و تبلیغ اندیشه‌های خویش از این مکان استفاده می‌کردند. الازهر حدود دویست سال به وسیله فاطمیون و با کاربرد سیاسی - آموزشی اداره شد تا این که در سال ۵۶۶ هجری در زمان صلاح‌الدین ایوبی به دست اهل تسنن افتاد. امروزه نیز این مکان تحت نظارت دستگاه دولتی مصر به عنوان یک مرکز آموزشی جهان اسلام فعال است.

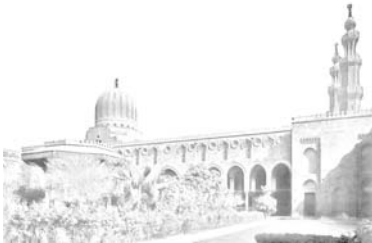
مسجد الازهر، قاهره، مصر، قرن ۶ هـ.ق

«جی‌ویت» در کتابی به نام «مسجد قاهره» از این مسجد به عنوان موزه تمام سبک‌های مصر یاد می‌کند. از خصوصیات آن، سبک شبستانی ستون‌دار است. در بخش خارجی حیاط طاق نماهای کماتی نوک تیز قابل تشخیص است. ایوان‌ها و دو گنبد مقابل محراب تأثیر گرفته از مسجد عقبه در قیروان است. تزئینات بالای دیوارهای این مسجد در داخل حیاط، آجرکاری مشبک می‌باشد.

این مسجد از دیرباز کانون فعالیت‌های سیاسی و آموزشی اسلام و مسلمانان بوده و همچنین در زمان‌های مختلف به عنوان کانون سیاسی برای مسلمانان مصر مورد استفاده قرار می‌گرفته است. هم‌اکنون نیز تحت امر حکومت سیاسی مصر به عنوان کانون سیاسی، فرهنگی و آموزشی به فعالیت خود ادامه می‌دهد.

مسجد الحکیم: یکی از بناهای این دوره مسجد الحکیم در قاهره است. این مسجد شباهت‌های زیادی با مسجد ابن طولون دارد. از ویژگی‌های آن می‌توان به دو مناره موجود اشاره کرد. این دو مناره در کنار دیوار جلویی مسجد قرار دارند که پایه یکی از آنها مربع و دیگری دایره بوده که هر دو در بالا به هشت ضلعی ختم می‌شوند. گنبد آجری کوچکی طاق محراب را پوشانده است.

مسجد الاقمار: این بنا در نیمه اول قرن ۶ هجری به پایان رسید. زیبایی خاص این بنا در سردرهای آن است. دروازه ورودی با ستون‌های مکعبی شکل گنبد را نگهداری می‌کند. سطح گنبد با نقوش جناقی (هشت‌مانند) پوشیده شده است که این خطوط با نزدیک شدن به نوک گنبد به تدریج کوچک می‌شوند.

مسجد الاقمار، قاهره، آغاز ساختمان ۱۱۲۵ م.

کلمه مثال ۳: مسجد الحکیم در قاهره، دارای دو مناره سنگی بسیار باشکوه است که می‌باشد.

(۱) یکی کوتاه و دیگری بلند (۲) یکی گرد و دیگری چهارگوش (۳) یکی سیاه و دیگری سفید (۴) هر دو تخریب شده

پاسخ: گزینه «۲» این مسجد یکی از مساجد حکومت‌های مصر می‌باشد و از بعضی جهات شبیه به مسجد ابن طولون است. با وجود ۲ مناره در این مسجد گمان می‌رود که از مساجد شیعه اسلامی باشد.

کلمه مثال ۴: از کدام یک از مساجد زیر به عنوان موزه تمام سبک‌های مصر یاد می‌شود؟

(۱) مسجد ابن طولون (۲) مسجد الاقمار (۳) مسجد الازهر (۴) مسجد الحکیم

پاسخ: گزینه «۳» «جی‌ویت» در کتابی تحت عنوان مسجد قاهره از این مسجد به عنوان موزه تمام سبک‌های مصر یاد می‌کند.

دروازه باب الفتوح، قاهره، قرن ۱۲ م.

باب الفتوح: ساختمان عظیم باب الفتوح با برج‌های نگهبانی خود حفاظت شهر را به عهده داشت. ساختمان این برج و بارو با الهام از سبک‌های روم شرقی در زمانی که سلجوقیان اورشلیم را فتح کردند اجرا شده است.

نکته ۱: گنبد مسجد الحکیم مانند مسجد ابن طولون نیز چوبی است و دارای ۲ مناره، یکی با پایه مربعی و دیگری با پایه دایره‌ای شکل می‌باشد.

نکته ۲: هنرهای تزئینی فاطمیون شامل: گچ‌بری، مقرنس‌کاری، خطاطی، سفالگری، میناکاری، فلزکاری، برجسته‌کاری، شیشه‌گری، عاج‌کاری می‌باشد. انسجام این نوع تزئینات برای آنها مهم بوده و آنها توانسته بودند با ترکیب بعضی از مواد به تکنیک‌های جدید نیز برسند.

هنر و تزئینات: در دوران فاطمیون تزئینات بسیار مهم و چشمگیر بوده است. آنها توانستند به آسانی از طرح‌های مختلف الهام گرفته و با آمیختن آنها با فرهنگ خود نتیجه‌ای بسیار جدید و جالب به دست آورند. در تزئینات گچ‌بری روش‌های مختلف عباسی و طولونی و ... را به هم آمیخته‌اند که خود سبک جدیدی را به وجود آورده است. کنده‌کاری روی چوب به صورت مقرنس‌کاری با چوب و استفاده از خط گره درهم کوفی در زمینه اسلیمی از دیگر تزئینات معماری در این دوره است. سفالگری در دوره فاطمیون در اوج سرعت و پیشرفت بود. تکنیک «لاستر» که در بغداد متداول بود در قاهره نیز به کار گرفته شد ولی رنگ‌ها در حد قهوه‌ای به دست می‌آمد. در میان هنرمندان سفالگر آن روزگار، آثار سعد معروفیت خاصی دارد. نوع دیگر تزیین در این دوره به

طریق برجسته بود که یک لایه لعاب بر روی تمام ظروف پوشانده می‌شد. این روش را از هنرمندان ایرانی آموخته بودند. از رشته‌های دیگر هنر که در دوره فاطمیون رونق و اعتبار یافت شیشه‌گری است که شامل تزئین شیشه‌های برجسته و کنده‌کاری بر روی سنگ‌های شیشه‌ای می‌باشد. بزرگ‌ترین نمونه این نوع شیشه‌کاری‌ها مجموعه‌ای به نام «شیشه‌های هدویگ» است. عاج‌کاری به صورت کنده‌کاری و تراش بر روی عاج، فلزکاری به صورت استفاده از برنز و کنده‌کاری کم عمق بر روی برنز، ریخته‌گری برنزی و میناکاری از دیگر هنرهای فاطمیون است.

کج مثال ۵: کدام عنصر در تمام مساجد مشترک است؟

- (۱) شبستان (۲) مناره (۳) صحن (۴) محراب

پاسخ: گزینه «۴» در تمام مساجد (شیعه و سنی) عنصر محراب جزء بنایی است که حتماً در مسجد باید احداث شود. می‌توان مساجدی را یافت که شبستانی نیستند، بلکه ایوانی هستند مثل مسجد جامع نائین، مناره نیز عنصری است که بعدها و در زمان سلجوقیان به مساجد اضافه شد. مثل مسجد کبود تبریز.

کج مثال ۶: تزئینات در میان کدام حکومت‌های اسلامی از اهمیت بیشتری برخوردار بود؟

- (۱) ایرانیان (۲) عباسیان (۳) امویان (۴) فاطمیون

پاسخ: گزینه «۴» تزئینات در حکومت‌های عباسی بسیار زیبا و با ظرافت انجام می‌شد ولی در زمان فاطمیون خیلی به تزئینات اهمیت می‌دادند.

مملوک

بعد از فاطمیون در مصر، ایوبیان به رهبری صلاح‌الدین ایوبی به حکومت رسیدند اما در قرن ۱۴ میلادی (هشتم هجری) محافظین، یعنی بردگان ترک آنچنان قدرتمند شدند که بر علیه حکومت شورش نموده و قدرت را در دست گرفتند و پادشاهی جدیدی را در مصر تشکیل دادند. لغت مملوک به معنای برده است. سلسله مملوک تا سال ۱۵۱۸ که مصر توسط عثمانی‌ها فتح شد به حکومت خود ادامه داد. هنر مملوک شباهت زیادی به هنر دوران‌های پیشین در مصر داشته و تغییرات آن به صورت تدریجی صورت گرفته است. برای نمونه مسجد «ظهیر بایبارس» از روش کلی مسجد الحکیم که ۲۰۰ سال قبل از آن ساخته شده پیروی کرده است. سلاطین مملوک به پیروی از قیصرهای رومی به ساختن آرامگاه‌های با عظمت در کنار ساختمان مسجد، مدرسه یا بیمارستان اقدام ورزیدند. این‌گونه بناهای ترکیبی اولین بار توسط سلطان قلاوون (۵- ۱۲۸۴) ابداع شد. آرامگاه مملوک در قاهره از مسجد، آرامگاه و بیمارستان تشکیل یافته است. مناره این مسجد در سه طبقه ساخته شده که دو طبقه آن دارای پلان مربع و یک طبقه هشت ضلعی بوده و در ورودی آن استوانه مناره قرار گرفته است. فواصل این طبقات توسط ایوان‌های بسیار آراسته که بر روی قرنیزهای جلو آمده قرار دارند جدا می‌شوند. این مناره در کنار سر دری قرار گرفته که به واسطه داشتن طرح رومی جنافی و تزئینات سردر بیانگر معماری فاطمی می‌باشد.

تزئینات گچبری این بنا بسیار زیبا است. از دیگر بناهای مملوک مجموعه بنای «آرامگاه قطبی» است که در سال ۹۶-۱۴۶۳ میلادی ساخته شد. این مجموعه دارای مدرسه نیز می‌باشد. صحن چهارگوش مرکزی دارای سقف پوشیده است. گنبد زیبای مسجد بر پایه‌ای هشت گوش قرار گرفته است. چهار شبستان با ایوان در چهار طرف صحن قرار دارد که فقط درون یکی از شبستان‌ها محراب و منبر وجود دارد.

مسجد قلاوون - قاهره - ۱۳ م.

بقایای آرامگاه مملوک ، قاهره ، قرن ۱۴ م.

کج مثال ۷: کدام گزینه از مجموعه بناهای مملوک می‌باشد؟

- (۱) آرامگاه قطبی (۲) دانشگاه الازهر (۳) مدرسه سلطان حسن (۴) مدرسه مستنصریه

پاسخ: گزینه «۱» این بنا در سال ۱۴۹۶ - ۱۴۶۳ ساخته شد و متأثر از هنر مصر می‌باشد.

مسجد و مدرسه سلطان حسن: این بنا مستقیماً از معماری سلجوقی ایران بهره گرفته است: موقعیت چهار ایوانی به اضافه شبستان در حالتی که بقعه آرامگاه در زیر گنبد ایوان قرار دارد. در چهار گوشه این مسجد به یاد چهار رشته سنی، چهار مدرسه کوچک بنا شده که درست شبیه به مدرسه مستنصریه بغداد است. درهای ورودی در گوشه ایوان‌ها قرار گرفته که مطابق با سنت مملوک است و دارای مقرنس‌کاری‌هایی می‌باشد که در آثار سلجوقیان روم دیده می‌شود.

کج مثال ۸: از بناهای دوره مملوک می‌باشد؟

- (۱) مسجد کبود (۲) مسجد ظهیر بایبارس (۳) مسجد الازهر (۴) مسجد الحکیم

مناره مسجد سلطان حسن، قاهره قرن ۱۴ م.

مسجد قطبی، قاهره، ۱۵ م.

پاسخ: گزینه «۲» این مسجد متأثر از مسجد الحکیم که ۲۰۰ سال قبل از آن ساخته شده، می‌باشد و نیز به صورت مجموعه‌ای مانند حکومت‌های روم ساخته شده است، به عبارتی آرامگاه، مدرسه، بیمارستان و مسجد همه در یک منطقه قرار گرفته‌اند. در قرن نهم و زمان حکومت تیموریان در ایران، ساختن آرامگاه‌های مجموعه‌ای رواج فراوان داشته است (سلطانیه، بسطام، شیخ صفی و ...).

کلمه مثال ۹: کدام یک از بناهای زیر مستقیماً از معماری سلجوقی ایران گرفته شده است؟

- (۱) آرامگاه قطبی (۲) مسجد و مدرسه سلطان حسن (۳) مدرسه مستنصریه (۴) مسجدابن طولون

پاسخ: گزینه «۲» این بنا مستقیماً از معماری سلجوقی ایران بهره گرفته است: موقعیت چهار ایوانی به اضافه شبستان در حالتی که بقعه آرامگاه در زیر ایوان قرار دارد.

تزیینات معماری: توجه همه جانبه به هماهنگی تزیینی داخلی و خارجی در ساختمان‌های رسمی از اصول مورد توجه در معماری فاطمی می‌باشد که مملوکیان نیز در این مورد تلاش فراوانی نموده‌اند. مقرنس‌کاری، ردیف‌هایی از طاق برجسته‌ها، استفاده وسیع از خط کوفی، اشکال هندسی و طرح‌های گلدار که تمامی سطح گنبد را دربرمی‌گرفتند عناصر مشترک هنر تزیین محسوب می‌شدند. تا نیمه اول قرن چهاردهم گنبدها از آجر ساخته می‌شدند. این گنبدها دارای نیم رخ‌های برجسته بودند و بر روی استوانه‌های نسبتاً عمودی ساخته می‌شدند. درست مثل گنبدهای شیوه‌ی آذری بعضی از آن‌ها نیز با یک ردیف طاق‌های مزین به اشکال هندسی و گلدار تزیین شده‌اند. گنبدها هم از درون و هم از بیرون دارای نقوش برجسته گچی بودند. پس از اواسط قرن چهاردهم گنبدها تحت تأثیر معماری سوری عموماً از سنگ ساخته می‌شدند. نمای بیرونی گنبدهای اواخر دوران مملوکی ممکن است راه راه یا بندکشی شده و یا گاهی دارای طرح‌های پیچیده هندسی باشد که اغلب با تزیینات گلدار همراه بودند. یکی از بهترین موارد این تزیین را می‌توان در آرامگاه مدرسه «قایتابای» مشاهده کرد. نمای کلی گنبدهای مملوک بدون شک تأثیر معماری تیموری در ایران و آسیای مرکزی را منعکس می‌کند. در بناهای مملوکی نفوذ صلیبیون به علت وجود قوس‌های رومی نوک تیز و پنجره‌های دو طبقه که از مشخصات معماری گوتیک است به خوبی ملاحظه می‌شود. چوب نقاشی شده و تیرهای طلا کاری شده و درهای چوبی مزین به یراق‌های برنزی، از دیگر خصوصیات تزیینات مملوکی است.

کلمه مثال ۱۰: تزیینات آرامگاه مدرسه قایتابای از چه نوع نقوشی برخوردار است؟

- (۱) ساده - منظم (۲) هندسی (۳) نامنظم (۴) هندسی - گلدار

پاسخ: گزینه «۴»

نکته ۳: از عناصر مشترک هنرهای تزیینی این دوره، مقرنس‌کاری، خطاطی، استفاده از نقوش گلدار و هندسی، برجسته‌کاری و گچ‌کاری می‌باشد و نیز گنبدها از درون و بیرون دارای تزیینات برجسته‌کاری می‌شوند.

نکته ۴: در ابتدا گنبدها از آجر ساخته می‌شدند ولی در اواسط قرن ۱۴ با الهام از معماری سوری از سنگ ساخته شدند و نمای بیرونی آن‌ها راه راه یا بندکشی شده همراه با طرح‌های تزیینی بوده است.

تست‌های تألیفی فصل دهم

- ۱- مسجد ابن طولون از کدام مسجد الهام گرفته است؟
 (۱) مسجد سامرا (۲) مسجد دمشق (۳) مسجد عتیق اصفهان (۴) مسجد قرطبه
- ۲- معتبرترین دانشگاه علوم اسلامی است.
 (۱) دانشگاه جندی شاپور (۲) دانشگاه الازهر (۳) دانشگاه الحکیم (۴) دانشگاه امام صادق
- ۳- مسجد الاقمار منسوب به کدام سبک معماری اسلامی است؟
 (۱) مصری (۲) مغربی (۳) عربی (۴) عثمانی
- ۴- استفاده از کنگره‌های تزئینی لبه دیوارها بیشتر در بناهای اسلامی کدام کشور دیده می‌شود؟
 (۱) ترکیه (۲) هند (۳) بغداد (۴) مصر
- ۵- کدام بنای غیرمذهبی در مصر نقش مهمی به جهت حفاظت مسلمانان در طی جنگ‌های صلیبی ایفا کرد؟
 (۱) الاقمار (۲) دژ سرخ (۳) باب‌الفتوح (۴) سلطان قلاوون
- ۶- هنرمندان این کشور مهارت فوق‌العاده‌ای در کار کردن با چوب و تزئینات مشبک‌کاری چوب داشتند.
 (۱) اسپانیا (۲) بغداد (۳) ترکیه (۴) مصر
- ۷- مملوک یعنی چه؟
 (۱) نام یک سبک معماری (۲) برده (۳) به معنای برده و نام یک حکومت اسلامی در مصر (۴) نام یک مسجد در قاهره
- ۸- در کدام دوره معماری اسلامی در مصر مجتمع‌سازی دیده می‌شود؟
 (۱) فاطمیون (۲) مملوک (۳) طولونی‌ها (۴) عباسیان
- ۹- کدام بنای مصری از سبک ایرانی الهام گرفته است؟
 (۱) مدرسه سلطان حسن (۲) دانشگاه الازهر (۳) مسجد الاقمار (۴) مسجد آل منصور

پاسخنامه تست‌های تألیفی فصل دهم

- ۱- گزینه «۱» فرم حلزونی مسجد ابن طولون و شیوه کلی معماری آن الهام گرفته از مسجد سامرا و معماری عباسیان است.
- ۲- گزینه «۲» مسجد الازهر به عنوان اولین مرکز آموزشی علوم اسلامی در قاهره و دوران حکومت فاطمیون ساخته شد. این بنا امروزه معتبرترین دانشگاه آموزش علوم دینی در جهان است.
- ۳- گزینه «۱» مسجد الاقمار در قاهره از آثار دوره حکومت فاطمیون و به شیوه مصری می‌باشد.
- ۴- گزینه «۴» کنگره‌های مشبک بر لبه دیوارهای بیرونی تأثیر گرفته از معماری بین‌النهرین و ایران باستان یکی از ویژگی‌های بناهای مصر در دوران اسلامی می‌باشد. در اغلب بناهای کشور مصر که بعد از اسلام ساخته شده این تزئینات به عنوان جزء لاینفک وجود دارد.
- ۵- گزینه «۳» بنای قلعه و برج و بارو به نام باب الفتوح در مصر مربوط به دوره حکومت فاطمیون، در طی جنگ‌های صلیبی نقش مهمی در حفاظت از مسلمانان ایفا کرد.
- ۶- گزینه «۴» هنرمندان طولونی و فاطمی در مصر مهارت فوق‌العاده‌ای در ساخت تزئینات چوبی، مشبک‌کاری و ترصیع چوب داشتند و آثار ارزشمندی از این نمونه‌ها در مساجد قاهره باقی مانده است.
- ۷- گزینه «۳» مملوک در واژه به معنای برده است و نام یکی از حکومت‌های اسلامی در مصر که از قرن ۱۱ تا ۱۳ میلادی حکومت کردند، می‌باشد.
- ۸- گزینه «۲» در معماری مملوک به دلیل تأثیرپذیری از هنر صلیبیون پس از جنگ‌های صلیبی، ساخت مجموعه بناها مشتمل بر چند بنا با کاربری‌های مختلف در کنار هم رونق گرفت. مجموعه سلطان قلاوون یکی از آن نمونه‌ها است.
- ۹- گزینه «۱» مسجد و مدرسه سلطان حسن در مصر با پلان چهار ایوانی و الهام از معماری ایرانی ساخته شده است. به طور کلی بناهای ۴ ایوانی از معماری ایرانی الهام گرفتند و در کل سبک ۴ ایوانی از سبک‌های معماری ایرانی می‌باشد.

تست‌های طبقه‌بندی شده فصل دهم

- ۱- کدام گزینه در مورد مقایسه مناره و گنبد مساجد ایرانی با مناره مساجد کشورهای شمال آفریقا صحیح نیست؟ (دکتری ۹۱)
- ۱) معمولاً شکل هندسی مقطع منار در مساجد ایرانی به صورت دایره است ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا مقطع مربع است.
- ۲) در مساجد ایرانی بنا دارای یک گنبد است و محراب درون آن قرار دارد ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا وجود بیش از یک گنبد معمول است.
- ۳) منار مساجد ایرانی در نما و از روبه‌رو به صورت دوک دیده می‌شود ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا در ارتفاعات مختلف با تقسیم‌بندی یکنواخت از مقطع مناره کاسته می‌شود.
- ۴) مساجد ایرانی غالباً دارای دو مناره هستند که این دو مناره در دو طرف گنبدخانه تعبیه می‌شده‌اند، ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا اغلب یک منار دیده می‌شود.

پاسخنامه تست‌های طبقه‌بندی شده فصل دهم

۱- گزینه «۲» برای پاسخگویی به این سؤال گزینه‌ها را بررسی می‌کنیم:

- ۱- معمولاً شکل هندسی مقطع منار در مساجد ایرانی به صورت دایره است ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا مقطع منار مربع است. چنین هندسه‌ای در مناره‌های ایرانی دیده می‌شود. در مساجد ایران از نمونه‌های اولیه که دارای منار بودند مانند مساجد یزد خواست و در تاریخانه دامغان تا مساجد شاه اصفهان، حکیم و ... همگی دارای مناره‌های با مقطع دایره‌ای هستند اما در مساجد شمال آفریقا تا عراق مناره‌ها به صورت مربع هستند، مربعی که به صورت ماریج به سمت بالا می‌رود. البته باید ذکر کرد که مساجد در شمال آفریقا دارای مناره‌های چندضلعی و مدور نیز هستند ولی تعداد آنها بسیار کم است. از مساجد مهم شمال آفریقا که دارای مناره مربعی هستند می‌توان به مسجد قرطبه در اسپانیا، مسجد تلمسن، مسجد حسن دوم (مراکش) و ... اشاره کرد.
- ۲- در مساجد ایرانی بنا دارای یک گنبد است و محراب درون آن قرار دارد ولی در مساجد شمال آفریقا وجود بیش از یک گنبد معمول است. در گزینه دوم بخش اول به درستی مفهوم گنبدخانه مساجد ایرانی را بیان کرده است، گنبدخانه‌ها فضاهایی هستند که محراب در زیر فضای گنبد قرار گرفته است اما در قسمت دوم مساجد دارای چند گنبد، مربوط به شمال آفریقا نبوده بلکه از ویژگی اصلی مساجد دوران عثمانی و ترکیه است. مساجد ساخته شده در دوران عثمانی مانند ایاصوفیه و ... دارای یک گنبد بزرگ و چند گنبد کوچکتر در اطراف خود هستند و نماد اصلی مساجد عثمانی (این طرح) به حساب می‌آید.
- ۳- منار مساجد ایرانی در نما و از رو به رو به صورت دوک دیده می‌شود ولی در مساجد کشورهای شمال آفریقا در ارتفاعات مختلف با تقسیم‌بندی یکنواخت از مقطع مناره کاسته می‌شود. در این گزینه به درستی شکل مناره‌ها در دو منطقه بیان شده است. مناره‌های ایرانی از پی و پایین حجم و هرچه به سمت بالا (مؤذنه، گلدسته) می‌روند از ضخامت و حجم‌شان کم می‌شود. این شکل نمایی دوک شکل یا مخروطی را به مناره می‌دهد که هم به نوعی با خطای بصری چشم ارتفاع آن را زیاد نشان می‌دهد و هم در ایستایی آن نقش مؤثری دارد. برخلاف این مناره‌ها، مناره در مساجد شمال آفریقا (مصر و تونس و ...) به صورت پله‌پله‌ای از ارتفاع آن کاسته می‌شود و به صورت متفاوت در تزئینات از پله بعدی جدا می‌شود. در تزئینات مسجد قرطبه در مناره می‌توان دید که نواری در هر قسمت از مناره را در ارتفاعات مختلف دربر گرفته و آن را هر چه به سمت بالا می‌رود باریکتر می‌کند.
- ۴- گزینه چهارم نیز به درستی بیان شده است. مساجد مسلمانان در جهان اسلام به دو صورت مناره دارند یا به صورت تک مناره و یا به صورت دو مناره هستند. بر طبق نظر دکتر معماریان (برگرفته از استاد پیرنیا) مناره‌های مساجد سنی‌ها به صورت تک مناره هستند و مناره مساجد شیعیان به صورت دو مناره ساخته می‌شوند. بر طبق همین نظریه تفاوت مساجد سنی‌ها و شیعه‌ها در جهان اسلام قابل مشاهده است. در شمال آفریقا به دلیل فراوان بودن اهل تسنن مساجد بیشتر به صورت تک مناره ساخته می‌شوند.

آزمون فصل دهم

- ۱- گنبد کدام مسجد از چوب ساخته شده است؟
 (۱) ابن طولون (۲) مسجد دمشق (۳) کبود مسجد (۴) مسجد سامرا
- ۲- در بنای باب الفتوح، برج و باروها الهام گرفته از هنر کدام قوم می‌باشد؟
 (۱) ایران (۲) روم (۳) اسپانیا (۴) عراق
- ۳- انجام مقرنس کاری و کنده کاری روی چوب در بناهای آنها از اهمیت بالایی برخوردار بود.
 (۱) عباسیان (۲) طولونیه‌ها (۳) فاطمیون (۴) امویان
- ۴- شیشه‌های هدویگ از هنر و تزئینات چه حکومت‌هایی می‌باشد؟
 (۱) یونان (۲) بیزانس (۳) اسلامی (۴) ایران
- ۵- ساخت بناهای ترکیبی در مصر در چه زمانی متداول شد؟
 (۱) طولونی‌ها (۲) فاطمیان (۳) مملوک (۴) ایوبیان
- ۶- تأثیرات هنر ایرانی در کدام بنا کاملاً مشهود است؟
 (۱) مسجد ظهیر بایبارس (۲) مسجد قلاوون (۳) مسجد سلطان حسن (۴) مسجد الاقمار
- ۷- در دوره‌ی مملوک (اواسط قرن ۱۴) گنبد‌ها بیشتر از چه موادی ساخته می‌شدند؟
 (۱) چوب (۲) آجر (۳) سنگ (۴) فلز
- ۸- نوع پنجره‌ها در زمان مملوک متأثر از کدام سبک هنری است؟
 (۱) بیزانس (۲) کلاسیک (۳) گوتیک (۴) باروک
- ۹- در چه حکومت‌هایی برجسته‌کاری و گچ‌کاری در بیرون گنبد‌های مساجد انجام می‌شده است؟
 (۱) امویان (۲) ایوبیان (۳) مملوک (۴) فاطمیون
- ۱۰- کدام‌یک از بناهای زیر مصری نمی‌باشد؟
 (۱) مدرسه مستنصریه (۲) مدرسه سلطان حسن (۳) باب‌الفتوح (۴) آرامگاه قطبی

مدرسان شریف

فصل یازدهم

«حکومت‌های اسلامی در اسپانیا»

مقدمه

هنر اسلامی از قرن هشتم تا چهاردهم میلادی (قرن ۲ تا ۸ هجری) در اسپانیا، پرتغال، مراکش، الجزایر و تونس دوره‌های گوناگون هنری و سیاسی را در بر می‌گیرد: از سال ۷۵۶ میلادی تا ۱۰۳۱ امویان در آندلس یعنی بخش اسلامی اسپانیا حکومت کردند. بعد از آن، دوره انحطاط امویان و تجزیه به حکومت‌های کوچک‌تر و طایفه‌ای را شامل می‌شود. در بین سال‌های ۱۱۴۷-۱۰۸۶ میلادی المرابطون و در حدود سال‌های ۱۲۶۴-۱۱۴۷ الموحدون حکومت را در این ناحیه به دست گرفتند. در اواخر این دوران است که خلافت اسلامی به سه حکومت سلطان‌نشین و مستقل تبدیل شد که عبارتند از: ۱- نصریان در غرناطه یا گرانادا تا سال ۱۴۹۲ میلادی ۲- مرینیان در مراکش ۳- عبدالوادیان در الجزایر.

امویان در اسپانیا

مسجد جامع قرطبه، کوردوبا، اسپانیا، قرن ۸ م.

زیر سقف تزئین‌کاری شدهٔ محراب مسجد قرطبه

داخل شبستان مسجد قرطبه، طاق‌های نعل اسبی

در سال ۷۵۰ میلادی با روی کار آمدن عباسیان، دوره خلافت امویان در دمشق به سر رسید و یکی از امیرزادگان اموی به نام عبدالرحمن از قتل عام جان سالم به در برد و از جنوب اسپانیا وارد شبه جزیره ایبریا شد و حکومت اموی را در قرطبه (کوردوبا) پایه‌گذاری کرد. هنر امویان اسپانیا تلفیقی از هنر اسپانیا و شمال آفریقا است که از هنر بیزانس و ایران تأثیر گرفته است. اسپانیا در زمان عبدالرحمن بهترین وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی را دارا بوده است. او در قرطبه مسجدی بزرگ و پیشرفته ساخت که یکی از آثار شکوهمند معماری اسلامی در جهان است. نقشه اولیه در سال ۷۸۵ میلادی به شکل مربع طرح ریزی شده است که به دو قسمت مساوی تقسیم شده: نیمه شمالی به عنوان حیاط باز و نیمه جنوبی به منظور نمازخانه به صورت یک شبستان با ۱۱ ردیف ستون است.

ساختمان مسجد کاملاً شمالی - جنوبی بنا شده، بنا به دلایل نامعلوم محراب این مسجد کمی از قبله انحراف دارد و محراب به شکل یک تورفتگی در دیوار قبله بوده و شبیه یک اطاق هشت ضلعی است که یک طرف آن به کاخ خلیفه و طرف دیگر آن به بیت‌المال راه دارد. محل ایستادن خلیفه به شکل یک طاق نعل اسبی است که در یک قاب قائم‌الزاویه قرار گرفته و دور این قاب با خط کوفی تزئین یافته است. در مسجد قرطبه مصالح ساختمانی از جنس آجر و سنگ می‌باشد که از مصالح کلیساهای قدیمی اطراف استفاده شده است. در این بنا طاق‌های ضربی دو قوسی که با ظرافت و دقت بر روی ستون‌ها و سرستون‌های بنای پیش از اسلام قرار گرفته‌اند جلب توجه می‌کند. قوس‌های مسجد قرطبه به طور متناوب با سنگ سفید و آجر قرمز ساخته شده است. این نوع تزئین وجه مشخصه این بنا و معماری اسلامی اسپانیا است.

این تناوب رنگی، در کلیساهای ایتالیایی مثل کلیسای پیزا دیده می‌شود. جانشینان عبدالرحمن تغییرات بسیاری به این بنا دادند: هشام اول، چهار گوش در ورودی شمالی حیاط را بنا کرد، عبدالرحمن سوم و الحکم دوم (۷۶-۹۶۱ میلادی) نیز در این بنا تغییراتی صورت دادند. ستون‌های حجاری شده به طور متناوب از مرمرهای صورتی و آبی تیره هستند، ضمناً قوس‌های فوقانی، تزئیناتی از نوع گچ‌بری و نقوش اسلیمی یافتند.

کلمه مثال ۱: در توسعه و رشد فرهنگ اسلامی و آنچه به نام معماری اسلامی شهرت یافته چند تمدن و فرهنگ نقش اساسی داشتند. این فرهنگ‌ها کدامند؟

- ۱) فرهنگ ایرانی و فرهنگ یونانی از طریق اسپانیا
- ۲) فرهنگ ایرانی و فرهنگ رومی از طریق اسپانیا و مصر
- ۳) فرهنگ ایرانی، فرهنگ سوریه و لبنان و فرهنگ مصری
- ۴) فرهنگ ایرانی، فرهنگ اسپانیایی و فرهنگ سوریه و لبنان